

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

BORGERLIGE HUSE

SÆRLIG

KJØBENHAVNS PROFESSOR-RESIDENTSER

1540—1630.

AF

R. MEJBORG.

MED ET LITHOGRAPHERET KORT.

KJØBENHAVN.

F O R L A G T A F G. F. C. G A D.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

1881.

FORORD.

Da Hr. Professor Matzen i Anledning af Universitetsfesten 1879 overdrog mig Udførelsen af nogle Tegninger af de ældre Universitetsbygninger, blev jeg bekendt med det rige Materiale, Universitets-Archivet indeholder til Oplysning om Professor-Residentserne, hvis Bygningsmåde selvfølgelig stemte overens med Datidens velhavende Borgerhuses.

Directionen for Carlsberg-Fondet satte mig senere i Stand til at bearbejde ovennævnte Materiale, og Resultatet af dette Arbejde er nedlagt i efterfølgende Skrift. — Regnskabs-Uddragene, hvorpå det er bygget, ere for omfattende til, at de kunne medfølge som Bilag. De vigtigste af dem ville derfor blive henlagte som Manuscript i Oldnordisk Museums Archiv. I Noterne ere de betegnede ved det Calenderår, hvormed Regnskabsåret begynder, og ved Bogstavmærker, som referere sig til ovennævnte Manuscript.

Medens jeg var i Færd med Forarbejderne, udkom anden og tredie Bog af Hr. Dr. Troels Lunds »Danmarks

og Norges Historie i Slutningen af det 16de Århundrede«, og da de fleste Anskuelse, som ere fremsatte der, stå i Strid med de Resultater, mine Undersøgelser have ledet til, har jeg været nødsaget til at imødegå dem, for så vidt Hr. Doctoren og jeg have behandlet de samme Emner. Følgelig gælde mine Indvendinger særlig Afsnittet om Købstadboliger i anden Bog. I Noterne er denne i Regelen betegnet: »T. L.«. I Citaterne har jeg foretaget en Del Udhævelser.

Sluttelig skal jeg tilføje, at Hr. Dr. H. Rørdams Personalhistorie i hans »Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621« har ydet mig en meget betydelig Hjælp ved Ordningen af Materialet.

Kjøbenhavn, den 10de April 1881.

R. Mejborg.

INDHOLD.

	Side
I. Indledning.....	1.
II. Bygningsforhold.....	9.
III. Materialier.....	18.
IV. Arbejdsfolk.....	22.
V. Bygningsmåden.....	26.
1. Kældere, Grundsten og Tømmerværk.....	26.
2. Tage.....	27.
3. Vægge.....	29.
4. Lofter.....	30.
5. Ildsteder.....	32.
6. Gulve.....	34.
7. Trapper og Svaler.....	37.
8. Døre.....	38.
9. Vinduer.....	39.
10. Priveter.....	45.
11. Hegn.....	48.
12. Brolægning.....	49.
13. Brønde.....	53.
VI. Værelser.....	55.
VII. Professor-Residentser.....	65.
1. Professor-Residentser 1581.....	65.
2. Professor-Residentser før og efter 1581 samt Nabo- grunde.....	79.
VIII. Techniske Udtryk og gammeldags Ord.....	90.
IX. Text til Kortet.....	93.
X. Kort over Professor-Residentser.....	97.

BORGERLIGE HUSE.

INDLEDNING.

Når man præsenterer en Bog, hvis væsentlige Indhold er hentet fra gamle Regnskaber, vil denne måske blive stemplet som tør og kedelig; men fortjener den Prædicatet, da er det Forfatterens og ikke Regnskabernes Skyld; thi vel er det møjsommeligt at gennemgå Spalte efter Spalte i Tusendevis, så meget mere som Håndskrift og Sprog ofte ere af den Beskaffenhed, at det kan være et Arbejde at klare en enkelt Linje; men kedelige ere disse Regnskaber ingenlunde, dertil er det Resultat, der indvindes, altfor fyldigt og pålideligt, og desuden ere de førte som en Slags Dagbog, hvor Regnskabsføreren ledsager de enkelte Poster med Bemærkninger, der kaste Lys over hans egen og hans Samtids Charakter.

Det første Indtryk, man får af disse Skildringer, er ganske vist det, at Livet i gamle Dage var langt mere fattigt og langt mere besværligt end nu til Dags, og at dette særlig var begrundet på, at Fortiden savnede Nutidens gennemførte Arbejdsdeling; thi Arbejdsdelingen skyldes væsentlig Samkvemsmidlerne, og disse ere, som bekendt, egentlig først komne til Udvikling i Løbet af de sidste Decennier; men deraf følger atter, at Grændsen mellem før og nu, trods den stadige Fremgang i Århundredernes Løb, ikke ligger fjærnere, end at vi ere ret

fortrolige med Fortidens Forhold, og at mangt et Træk af Datidens Levemåde endnu præger Landets afsides Egne.

Hovedforskellen mellem før og nu er særlig den, at medens vi daglig få Bud fra al Verdens Hjørner og i høj Grad påvirkes af den rastløse Verdensudvikling, så var i gamle Dage alt, hvad der lå udenfor Hjemmets snævre Kreds, Æventyrets fremmede Land; man fik kun Bud fra sin egen lille Verden, ofte kun fra det Rum, der lå indenfor ens egne Lergårde.

Derved blev Livet ensformigt; derfor blev man ofte gammel og grå uden at komme ud over Barnets Standpunkt; men derved blev Kampen for Tilværelsen også lettere; derfor var der færre Fornødenheder, mindre Begær og færre Sorger. Derfor stod Husbond og Tyende ofte på samme Dannelsesstrin, og derved blev Samlivet i Hjemmene mere inderligt; derfor var der mere Trofasthed, større Hengivenhed, mere Ærbødighed. Derfor levede den store Arbejdsklasse under lykkeligere Forhold end nu til Dags i Overgangstiden, hvor den ikke ret kan følge med Udviklingen og tage Del i de Goder, som ere de højere Samfundslags Særrettigheder, og derfor bidrog meget af det, der vilde være os en ulidelig Besvær, til at give Datidens Hjem deres ejendommelige Hygge.

Da Manden stadig har været Banebryder for Tidernes Fremskridt, må de ældste Culturformer søges paa Husmoderens Område, og når man i Universitets-Regnskaberne læser Beretningerne om Husholdningen i Slutningen af det sextende og Begyndelsen af det syttende Århundrede, stemme Hovedtrækkene med de Barndoms-erindringer, man bevarer fra et velhavende Hjem, således som det fandtes i vore små Købstæder for 30 til 40 År siden.

Nu til Dags behøver Husmoderen så at sige kun at sørge for en Dag ad Gangen, da alt, hvad huu skal bruge, stadig er tilfals, og i de større Byer er hendes Udenomslejlighed desuden så slet, at hun ikke kan opbevare Fødemidler. I tidligere Tid stillede Forholdene sig helt modsat. Man måtte forsyne sig for den lange Tid, da der intet var til Købs, og derfor bagte, bryggede og slagtede man selv; derfor havde man sin egen Høsegård, sin egen Gåsesti og sin egen Urtehave. Desuden anså man de hjemmelavede Ting for de bedste, og en dygtig Husmoder skammede sig ved at trænge til fremmed Hjælp. Derfor indskrænkede hendes Virksomhed sig ikke alene til Madlavning; men hun tilvirkede også Sengetøj, Dækketøj, Betræk og Klædningsstykker. Derfor vare Hørbrage, Skare, Hegle, Karter, Rok, Haspe, Garnvinde, Trådvinde, Knyttestokke, Båndvæv, Frynsebræt, Flættebord og mange andre Redskaber, som Nutidens Damer ikke engang kende af Navn, stadig i Brug de søgne Dage, medens Strikkepindene kom frem om Helligdagene og i Mørkningstimerne, undervejs, når Pigerne gik til og fra Malkepladserne med deres Bøtter paa Hovederne, samt Lørdagften: thi da måtte ingen Rok snurre, når Vedkommende ikke vilde udsætte sig for at måtte spinde i sin Grav. Det var kun enkelte lade Kvinder, der ikke skammede sig ved ledige Hænder: til Straf for deres Dovenskab fik de Titel af Sladderkællinger, og skøndt man frygtede dem — ikke alene for deres skarpe Tunges Skyld, men også fordi en stor Del af dem kunde hexe — så var det ingenlunde i hvert Hus, man undte »Byens levende Aviser« en Plads paa Skorstensskødet.

Til alt det andet Arbejde kom så en sådan Tilbøjelighed til at vedligeholde og omdanne gammelt Tøj, at

den undertiden blev en ren Manie, og det er den samme, man finder antydet i Christian den Fjerdes Breve og i andre Optegnelser fra ældre Tid; således også i Universitets-Regnskaberne, hvor det f. Ex. hedder 1627: »Den gamle Kappe, tilforn til Jens Block købt var, at sværte — »suert« — overskære og perse til at bruge til en Kåbe til Pigerne 3 Ort 8 Sk. — Til Beredning af en Pige-kåbe, af Jens Blocks gamle Kappe gjort, 5 Kvarter Rask 48 Sk., 1 Al. Duelke 16 Sk., 3 Al. Sardug 40 Sk., Silke 18 Sk.«

Således var der stadig nok at tage Vare på også for Borgerfolks Døtre, og derfor kendte de Fornøjelser og Træthed, men ikke Adspredelser og Kedsomhed.

Hovedinteressen samlede sig dog om selve Husholdningen, og om Efteråret, kort efter at Huset var fyldt fra Kælder til Loft, begyndte man allerede at tænke på det kommende År; thi da ankom Pattegrisen, som indtog sin Plads i den lune Sti og i Regelen blev plejet af Husmoderen selv; men ved Midvinters Tid var der Skov-auctioner; så måtte man forsyne sig med Brænde for næste Vinter, at det kunde blive tørt i Sommerens Løb, og det var en af de få Grene i Husvæsenet, der hørte ind under Mandens Område.

Om Dagen var enhver ved sin særlige Gerning; men i Skumringen samledes alle, og »Fyraftenen« udviklede Samlivet inden fire Vægge.

Når det blev for koldt at skære Aftensmad i Spisekammeret, blev Bordet i Dagligstuen dækket med den hjemmenvævede Blårlærreds Dug, med et stort Saltmadsfad, med store Krukker med henkogte og henstegte Sager, med en vældig Ost, med et Par af de store hjemmebagte Brød og med hjemmebrygget Øl i store Krus.

Aftensbordet var Prøven på Husets Velstand, og i Følelsen af den fælles Velvære lød der ofte fra Husbonden eller fra Gæsten et: »Gud ske Lov for den gode Mad!« Deri laa tillige en Compliment til Husmoderen, som hun besvarede med: »Vor Herre lægge sin Velsignelse i den«, og det var den simple Bordbøn, som var hjærtelig ment. Tyendet spiste i Stuen, rundt om i de hyggelige Kroge, og på Brødkivernes Tykkelse kunde man kende Husets Rangforordning; men iøvrigt blev enhver rigeligt og godt forsynet, og når Forholdet til Folkene kom på Tale, hed det gerne: »Når vi forlanger, at de trofast skal dele Livets Byrder med os, så skal vi ogsaa trofast dele Livets Goder med dem. Det er et dårligt Hus, hvor der er noget, som er for godt til Folkene, og det betaler sig heller ikke at spise dem af; for når de véd, at de har Part i alt, så vogter de ogsaa på alt, som om det var deres eget.« Derfor var der heller ikke lukket og låset for nogen Ting; den gensidige Tillid stod på Vagt over alt. Folkenes Fødselsdage bleve fejrede lige så vel som Familiens egne. Tyendet, der gerne var gammelt i Gårde, søgte Råd og Trøst hos Husmoderen i alle deres private Anliggender, og deres Medejendomsret gik så vidt, at de omtalte Husets Børn som »vores Børn«.

Med de korte Dage fulgte de lange, hyggelige Aftener i Spindestuen, hvor de stegte Æbler snurrede i Kurven, der sluttede om det blankt polerede Kakkellovnsrør; hvor Husbonden undertiden læste højt, snart af en gammel Krønikebog og snart »en køn Historie« af en nyere Forfatter. Alt imellem fik man en Vise, hvis Omkvæd blev sunget i Kor, og ofte, naar Manden ikke var hjemme, vankede der en lang Række Spøgelse-Historier; thi enhver nogenledes anseelig Gård havde sine Gen-

gangere, og til alt, hvad man havde hørt, føjede man det, man selv havde oplevet.

Om Foråret begyndte Travlheden i Haven, og samtidig bleve alle de mange Fed Garn, som vare ophobede i Gæstekamrene, bøgede, blegede eller hjemmefarvede og gik så til Væveren; men den travleste Tid var Efteråret, når Frugten skulde plukkes ned, Havesagerne indsamles, tørres, nedsaltes, henkoges eller sættes i Kule; når der skulde saltes Sild, røges Ål og gøres Indkøb på Efterårsmarkedet af Ost, Smør, Gryn og alle de andre Ting, som ikke så godt kunde fås til daglig Brug, såsom Jydepotter og andre Lervarer, Trætøj, Bliktøj, Lyngkoste, Riskoste o. s. v. o. s. v.

Efterårets Hovedbegivenhed var dog, at Grisen skulde slagtes, og samtidig med den slagtede man Gæs og Lam og »en halv Kvie«. Der var mange Forberedelser; thi selv så simpel en Ting som Pølsepinde var ikke til Salgs; man måtte sende en af Folkene ud i Slånkrattene for at skære Torne, og når man saa fik dem hjem, skulde de skræbes og svies. Så var Husets sædvanlige Ro afbrudt en otte-Dages Tid, medens Morterne og Hakkeknivene støjede. Venner og Frænder, som hjalp til, gave det hele et vist festligt Præg, og allerede medens Grisen hang paa Stigen, for at Flæsket kunde blive koldt, medens Fedtet boblede i de store Kedler, gjorde Naboerne Visit for at beundre det »dejlige Dyr« og smage Blodpandekagerne. Husmoderens Dygtighed skulde iøvrigt stå Prøve også for Fremmede, ikke alene ved Pøsegildet, men særlig ved den Slagtermad, som blev sendt rundt i Byen.

Når så Arbejdet var afsluttet, når Kistebænkene vare fulde af Spiddelys, når Saltkælderen, Urtekælderen, Fiske-loftet, Frugtloftet og Røgkammeret vare fyldte, så var

der endda gerne et eller andet, som kun kunde få Plads i Stådestuen, og man skyede heller ikke at benytte den; for det var egentlig kun ved festlige Lejligheder, den svarede til sit Navn; til daglig Brug måtte den ofte være Førrådskammer.

Alle disse Forhold, der ligge Nutiden så nær, ere så simple, at de nødvendigvis må have haft Århundreders Hævd, og der er noget særlig velgørende ved at tænke sig denne fredelige Virksomhed inden for Hjemmets egne Vægge som Modsætning til al den Ufred, der beherskede så mangt et Område i de foregående Århundreder; men når der nu til Dags — særlig i mindre Artikler — fremdrages så mange Exempler paa Fortidens Råhed, at det ofte ser ud, som kappedes Forfatterne om at sætte Datiden i Gabestokken, mon det da ikke er værd at drage en Parallel og spørge om, hvor paalideligt Billedet vilde blive, hvis man samlede alt det Smuds, der klæber ved vor Tid, og kaldte det »Sæder og Skikke fra det nittende Århundrede«. — Kan Fortiden ikke gøre Krav på, at man drager til Minde, at den stille fredelige Færd med dens rige Velsignelse ikke optegnes i de historiske Aktstykker, men sætter sit Mærke i Livets Bog, idet den opdrager Slægten? — Af Udviklingen ser man Målet, der er nået, medens Vejen til dette ofte er en Gåde; thi man kan påpege de Få, der skejede ud fra Samfundsordenen, men de Mange, der virkede i trofast Kærlighed i en snæver Kreds, ere glemte, når denne er gemt.

Iøvrigt er der et Forhold fra tidligere Tid, hvis Skønhed frister mig til endnu at drage et Billede frem af de gamle Husmødres Færd. Det var nemlig Skik, at enhver af dem havde sine Fattige, som hun drog Om-

sorg for i al Stilhed. De fik deres Part, når hendes Hus blev forsynet, og var der Avling, mødte de daglig og hentede Mælk, ligesom de også hentede mangt et Måltid Mad; for det gjorde ikke så nøje, om der blev kogt lidt mere eller mindre, når man selv havde Guds Velsignelse. Da Husmoderens Dagligdragt var beregnet mere paa Nytte end paa Stads, så kunde de fattige Koner være godt klædte i aflagte Kjoler uden at være hyllede i fornemme Pjalter. Hun sørgede for Brændsel til dem, og hun huskede paa dem ved festlige Lejligheder. De horte jo hende til, og derfor måtte de hverken lide Nød eller tigge. Selvfølgelig blev dette Forhold betragtet som gamle Rettigheder, og en og anden Morlille med et stridigt Sind kunde vel være fordringsfuld; men hun måtte bøje sig under den altid årvågne Hustugt, som iøvrigt blev mildnet ved den gamle Leveregel: »Du skal handle mod dine Undergivne, som du vilde, de skulde handle mod dig, hvis du var i deres Sted.«

BYGNINGSFORHOLD.

Ville vi betragte Forholdene i Byerne i de foregående Århundreder, da møde vi som bekendt den Vanskelighed, at Provinsarchiverne ere terra incognita, og at fyldige Oplysninger gennem Dokumenterne kun ere tilgængelige for Kjøbenhavns Vedkommende. — Derimod står der rundt om i Landet en Mængde gamle Bygninger, som vidne om Fortidens Skikke, og selv her i Kjøbenhavn, hvor så meget er gaaet til Grunde, er der et ingenlunde ubetydeligt Materiale, som giver rige Oplysninger om de svundne Tider; men dette må drages frem Billede efter Billede gennem omfattende Studier, og når jeg her kommer ind på så mangt et Område, da er det for at forsøge på at modbevise en Del af det, jeg anser for urigtigt, i Dr. Troels Lunds Fremstilling af »Dagligt Liv i Norden«, således som det er skildret i hans »Danmarks og Norges Historie«.

I andet Bind af ovennævnte Værk S. 58—60 føres vi til England og Sverrig for at blive bekendte med de danske Gaders Udseende i det 16de Århundrede, og Hovedgaderne herhjemme beskrives da som trange og smalle i den Grad, at »Nutiden vilde næppe have bæret dem med Navn af Stræder«, at Manglen

på Lys og Luft var følelig på Bunden af Gaden, at Husene toge sig ud »som Siderne på en Brønd, der var ved at skride ud«, medens »Blikket længselsfuldt søgte Ridsen af blå Luft for oven«.

Hele dette brogede Billede har imidlertid ikke den allermindste Oplysning om indenlandske Forhold at støtte sig på, og alle Vidnesbyrd synes at være imod den fremsatte Hypothese.

Betragte vi Hovedstrøget i Kjøbenhavn — Østergade, Amagertorv og Vimmelskiftet —, hvor der næppe er skét nogen gennemgribende Forandring før Branden 1728, da stå her saa mange gamle Bygninger fra det 17de og Begyndelsen af det 18de Århundrede, at de ere tilstrækkelige Mærkepæle for de gamle Gader og gyldige Vidnesbyrd om, at Forholdene før og nu i alt Væsentligt ere de samme; men det kan selvfølgelig ikke ses på de oppudsede Facader, og det kræver af og til nogen Kendskab til Bygningernes Historie.

Dertil kommer, at Skøderne fra det 16de og 17de Århundrede give os Lejlighed til hist og her at sammenligne Grundenes daværende og nuværende Tværmål, og hvor dette stemmer overens, er der selvfølgelig ikke lagt noget til Gaderne¹⁾.

Ude i Provindsbyerne, hvor de gamle Bindingsværks Huse fra det 16de og 17de Århundrede stå i Række og delvis lege Grundmur bag en Maske af Cement, er Overensstemmelsen mellem før og nu end mere i Øje faldende, og Hovedstrøget i Odense — Vestergade og Overgade — samt den brede Søndergade i Horsens og

---

¹⁾ I det påfølgende Afsnit om Brolægningen vil dette Forhold isøvrigt blive yderligere oplyst.

den anseelige Storegade i Randers ere talende Vidnesbyrd, der bekræftes af Gaderne rundt om i vore Købstæder, hvor de gamle Huse ere repræsenterede.

Imidlertid må det fastholdes, at her særlig er Tale om Hovedgaderne; thi at mangt et snævert Stræde, mangen en Gyde og Slippe er forsvunden i Tidernes Løb, er en vitterlig Sag.

S. 55, 57—58, 60, 129 omtaler Dr. Troels Lund de meget små Byggegrunde, som i Følge hans Fremstilling vare ejendommelige for de danske Købstæder i det 16de Århundrede, hvor Hensynet til Forsvaret indskrænkede Pladsen — så vel i de åbne Byer som i Fæstningerne — i den Grad, at Husene lå sammentrængte med Gavlen mod Gaden, medens Bagsiden af Grunden vendte ud mod et snævert Stræde, »der løb bagved og næppe oprindeligt var bestemt til at tjene som Gade, men blot til at danne Grændse«.

Hele denne Fremstilling synes kun at være en Række Påstande, der ere fremsatte uden Forbehold og uden Beviser, der kunne bekræfte deres Sandsynlighed, medens der er mange Vidnesbyrd, som tale imod dem.

For Kjøbenhavns Vedkommende peger jeg først på det Kort, som følger med min Bog, og et eneste Blik på dette vil være tilstrækkeligt til at vise, at Grundene i disse Kvarterer vare overmåde store. — Dernæst henviser jeg til Dr. O. Nielsens »Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse« III D S. 166—192, hvor der findes en Række store Grunde, som ifølge velvillig Meddelelse vil blive betydelig forøget i de følgende Hefter, da der er en stor Del Materiale til at klare Grundenes Historie fra 1581 og til Nutiden, og til samme Bog S. 26—27, hvor der findes en betydelig Række Grunde, som stemme overens

med de nuværende, samt til Cragii Analer, T. III S. 98, hvor det anføres, at Christian den Tredie henlagde 5500 □ Alen Grund til Boliger for 3 Præsteenker. — Dernæst fremdrager jeg Skøderne fra det 16de Århundrede, hvor der er Beviser for, at Grunde på 1000 Kvadrat Alen og derover vare hyppige, og endelig henviser jeg til Boderne, hvor Småfolk lejede sig ind; thi Skøderne vise, at enkelt Mand ejede hele Rækker af disse, der laa langs med hans Have eller Gårdsplads på en Strimmel Jord, som var tilovers og derfor var udskilt fra den store Ejendom, udstykket og bebygget.

Selvfølgelig var der Undtagelser fra Regelen, og sådanne kunne søges på den gamle Torveplads, hvor Markedsboderne efterhånden vare forvandlede til Huse¹⁾.

For Provindsbyernes Vedkommende skal jeg kun pege på, at der lige til vort Århundrede mange Steder har været Plads til den voxende Folkemængde indenfor den gamle Bygrændse, at de formuende Borgere hyppig vare Avlsbrugere og derfor måtte have betydelig Plads, at de gamle Gårde, som endnu ere bevarede fra det 16de Århundrede, ofte ere af stor Udstrækning, og at theatrum urbium viser, at Beboerne i Odense næsten alle havde betydelige Havepladser.

Hvad Dr. Troels Lunds Påstand angår — S. 57 —: »Man så ikke som ved vor Tids Købstæder disse jævne Overgange mellem By og Land«, — da kræver dette Forhold betydelige Undersøgelser, før vi kunne komme til et pålideligt Resultat, og det er derfor med særligt Forbehold, jeg fremfører mine Indvendinger.

Billederne i theatrum urbium — f. Ex. af Helsingør — vise, at Stakitterne ikke dannede nogen sluttet

---

¹⁾ O. Nielsen »Kjøbenhavn i Middelalderen«, S. 94.

Grændse, og når Dr. Troels Lund mener, — S. 57 — at en sådan var nødvendig for Toldvæsenets Skyld, må jeg gøre opmærksom på, at Consumptionen er hævet i vor Tid, længe efter at Stakitterne vare forsvundne.

For Kjøbenhavns Vedkommende kan man påvise Overgangen inden for Voldene; thi her lå endnu i Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Århundrede store ubebyggede Strækninger, der benyttedes som Haver og Marker; således paa Slotsholmen, syd og øst for Nikolaj Kirke, omkring Mønten, i Nærheden af det gl. St. Gertruds Kapel, mellem Kødmandergade og Nørregade, mellem Nørregade og St. Pederstræde; desuden viste Tilstedeværelsen af et betydeligt Teglværk indenfor Voldene tydeligt Overgangen til de landlige Forhold. — At disse åbne Pladser delvis bevaredes langt ned i Tiden er vel bekendt, idet der på den gamle Bys Område var Plads til store Haver og betydelige Assistents Kirkegårde¹⁾, og hvis Hovedstaden bliver befæstet med Forter, ville Forholdene i mange Måder komme til at svare til Fortidens; thi da bliver det kun Rumfanget, der viser den gennemgribende Forskel.

Dr. Troels Lund omtaler gentagne Gange — S. 127, 177 — de Skur, Boder, Bislæg, Karnapper o. s. v., »der som Bygnings-Ukrudt groede vildt op om Foden på Husene og bredte sig dristigt langt ud på Gaden«.

Flere af de Noter, som skulle støtte denne Påstand, omhandle andre Emner, idet Forordningen fra 1492 angår Markedsboder, og Helsingørs Kæmner-Regnskaber fra 1577 omtale Torveboder. — Her er altså Forhold, som ikke ere fremmede for vor Tid, medens Nålestolene²⁾ — Ud-

¹⁾ Se f. Ex. C. Geddes Manuskript 1757 fol. i Hs. Majestæt Kongens Håndbibliotek og i Magistratens Arkiv.

²⁾ Joh. Steenstrup Kong Valdemars Jordebog, S. 485.

salgssteder paa åben Gade, uden Skur —, som nu ere indskrænkede til en enkelt Plads, sikkert have spillet en langt større Rolle i Fortiden; men disse omtaler Dr. Troels Lund ikke. — Frederik den Andens Forordninger give ingen Oplysninger om Skurenes Talrighed, og Begyndelsen af Forordningen af 4de Oktober 1575: »Wider, att wi komme vthi forforfarinng, huorledis manng aff ethers mettborgere ther vthi bynn lader bygge och opsette hytter och smaa boeder vdt mett theris huse paa byens grund« ¹⁾ — synes at tyde på, at vi stå over for Forhold, der ikke havde gammel Hævd, og at være i Overensstemmelse med samtidige Billedværker, som vise, at hele denne Vrimmel af Udbygninger først ret egentlig kom til Udvikling i det 17de Århundrede.

S. 58—59, 128 omtales Husenes fremspringende Overbygninger, hvor »første Stokværk ofte ragede vidt ud over Stuen«.

»Første Stokværk: skal være første Sal eller andet Stokværk.

Disse Bygninger med de stærke Fremspring, som ere så bekendte fra Udlandet, forekom næppe i Danmarks Købstæder, i hvert Fald har jeg ikke funden dem hverken blandt de endnu bevarede gamle Bygninger eller på gamle Billeder, hvor man i det højeste finder et Fremspring på halvanden Bjælkes Brede, og Dr. Troels Lund anfører heller ingen indenlandske Exempler.

S. 129 Nt. 61 føres vi til Kiel for at se et Exempel på de Pragtbygninger, som Adelen opførte i de danske Købstæder.

---

¹⁾ Kbh. Dpl. 1 B. 340.

Her er det unødvendigt at gå til Udlandet, da vi i *theatrum urbium*, som Dr. Troels Lund henviser til, have fortrinlige Afbildninger af danske Byer, hvor der ubestridelig var en Mængde Adelsgårde; men se vi nøjere til, da er der endnu en meget alvorlig Indvending mod dette Exempel; thi et af to, — enten er Billedet en Anskuelses-Tegning, således som det ofte er Tilfældet i ovennævnte Værk, og da må Proportionerne reduceres så betydeligt, at det Bevis, der søges, ikke er tilstede, — eller Billedet er Portrait, og da have vi aldeles ikke noget tilsvarende til ovennævnte Gård hverken i Kjøbenhavn eller i Odense, hvor der iøvrigt den Dag i Dag er Exempler på de tarvelige Huse, som Datidens Adel kunde tage til Takke med som midlertidigt Opholdssted.

S. 129 siger der: »Fælles hele Norden over var endnu den gamle Skik at lægge Husene med Gavlen mod Gaden«.

Her stå vi atter over for en Hypothese, der er fremsat uden Forbehold og uden Noter, der kunne støtte den, og betragte vi det Materiale, der er tilstede til Oplysning af Forholdet, da viser dette i hel modsat Retning.

Tage vi f. Ex. *theatrum urbium* for os, da se vi, at den omtalte Bygningsmåde breder sig fra Holsten over Sønderjylland til Kolding og Ribe; men gå vi over til Øerne og til Skåne, da ligge Husene hyppigst med Gavl mod Gavl ligesom nu til Dags, og et endnu håndgribeligere Bevis have vi i de grundmurede gothiske Købstadhuse fra det 15de og Begyndelsen af det 16de Århundrede, som dels ere bevarede rundt om i Danmarks og Skånes Byer og dels kendes fra en Mængde Billedvær-

ker; thi disse Bygninger lystre i Regelen ikke tysk Commando¹⁾).

S. 130 er der et Afsnit om Træhusene, som for Bulhusenes Vedkommende vil være interessant, hvis det Anførte er mere end en Gisning; men Fjælleskurene, som her i Kjøbenhavn endnu den Dag i Dag findes i Hundredevis i Gårdene og undtagelsesvis ud til Gaderne midt inde i Byen f. Ex., i Store Fiolstræde, Rosengården, St. Pedersstræde og Larslejstræde, ere ingen Mærkværdighed fra det 16de Århundrede. Vi have jo endogså store offentlige Træhuse f. Ex. Artillerie-Depoterne i Grønlandsgade.

S. 132 omtales Tømmerconstructionen i Bindingsværks-Husene, men Noten, som iøvrigt er tagen fra en Beskrivelse af Kjøbenhavn i det 18de Århundrede, bekræfter ikke det anførte, og de gamle Huse samt Billedværkerne vise i modsat Retning.

Den større eller mindre Rigdom på Tømmer afhænger mere af Stedsforhold end af Tidsforhold, og i Randers f. Ex., hvor der var saa let Adgang til Skovene, har man anvendt meget mere Træ end i de fleste andre Byer. — I Beskrivelsen af Væggenes Træværk, der »paa Afstand set tog sig ud som en forvirret Blanding af Kryds og Kors«, er det ældre og det yngre forvexlet; thi man brugte, som bekendt, Tømmeret fra nedbrudte Bygninger til at opføre ny Huse af, og i disse, hvor man maatte hjælpe sig med det gamle Materiale, som man kunde

---

¹⁾ Ifølge velvillig Meddelelse fra Hr. Architect O. Koch afgav Peder Syvs Hus i Nestved et talende om end ualmindeligt Exempel. Den vestlige Gavl hidrørte nemlig fra en ældre gothisk Nabo-Bygning, hvad man kunde se deraf, at Blindingerne ikke sad på Ydersiden, men vendte ind mod Loftsrummet.

bedst, findes den Uregelmæssighed, som søges forgæves i dem, der ere opførte af nyt Materiale.

S. 135 siges der om de lerklinede Bindingsværks-Huse, at Bygningen var så godt som færdig, når Tømmeret var tilhugget og opstillet, som det skulde, »hvad der så stod tilbage, var ikke mere end hvad der kunde besørges i en Hånd vending enten af Kvinder alene eller af gode Venner og Naboer i Forening«.

Der stod imidlertid tilbage: At lægge Tag på Huset, mure Skorstene og Bagerovne, lægge Lofter og Gulve, gøre Vinduer og Døre, smedde Sprinkler, Hængsler o. s. v. Dette var selvfølgelig ikke Kvindegerning, og Svend Grundtvig og Linnæus, hvis Arbejder ere Dr. Troels Lunds Kilder, omtale kun det velbekendte Forhold, som bevaredes til vor Tid, at Kvinderne klinede Huset.

Således kunde det ene Punkt fremdrages efter det andet; men de foregående Sider skulle kun tjene til at påvise, at Datidens Culturhistorie endnu ikke er tegnet i store sikre Omrids, der kunne følges, medens Billedet udføres.

MATERIALIER.

Når man vilde bygge et Hus, måtte man selvfølgelig i Fortiden som i Nutiden først sørge for Materialier; men i gamle Dage skete dette på en Måde, som nu er os fremmed, ihvorvel de sidste Spor af fordums Sædvaner endnu kunne findes dels blandt Bønderne og dels på Stamhusene, som den gamle danske Adel sidder inde med.

Ligesom Fortidens Husmoder selv drog Omsorg for alt, hvad der vedrørte Husholdningen, således styrede Fortidens Husbond selv alle sine Byggeforetagender; ligesom hun havde sine Forrådskamre fyldte for lange Tider, således havde han stadig Oplag af Materialier til de nødvendige Reparationer, og vilde han opføre en ny Bygning, da sørgede han selv i Tide for det, der skulde bruges til den.

På dette Område give Universitets-Regnskaberne mange og betydelige Oplysninger, ligesom de også vise os den samme smålige Sparsommelighed, der kendes fra andre Forhold, som allerede ere omtalte i Indledningen, og vor Tid kan næppe tilbageholde et Smil over en sådan Post i en Professors Bygningsregnskab som den, der forekommer i M. Desiderius Fos's 1583, da der var bleven

lagt Rendesten i hans Gård: »Stenene samlede jeg selv, så de kostede intet«.

Hvad nu særlig Materialierne angår, da se vi stadig i ovennævnte Regnskaber, at Kalken kommer fra Collegii Gård, hvor den blev opbevaret i »den gamle Kælder«, som sikkert var Kælderen under domus anatomica. Af og til blev der købt en Skude dansk eller norsk Kalk, hvormed Beholdningen blev forøget¹⁾; men slap denne op en enkelt Gang, da var der ikke Tale om at henvende sig til en Købmand; derimod gik man ind til Bispen og lånte hos ham²⁾.

Mursten og Tagsten fik man i en lang Tid hyppigst fra Kjøbenhavns Teglgård³⁾; men sandsynligvis har det store Forbrug udtømt Lerlagene, og ved Slutningen af det 16de Århundrede var man lige så uheldig stillet over for disse, som over for alle de andre Materialier.

Undertiden måtte man hente sine Sager i Helsingør⁴⁾; men den nemmeste Måde, hvorpå man kunde få sine Bygningsemner, synes at have været at sejle ud på Reden, tage fra Skib til Skib, udsøge den Ladning, man havde Brug for, købe den, pramme den iland og age den til Collegii Gård eller til en af de større Professor-Residentser, hvor den blev indlagt. Derfra hentede man så Tid efter anden, hvad man skulde bruge på de forskellige Steder, hvor man byggede og tumlede⁵⁾, og derfor omtale Regnskaberne stadig Universitetets Tømmer, Deller, Lægter, Mursten, Tagsten, Kalk, Jærn, Bly o. s. v.⁶⁾.

¹⁾ Regnsk. 1613—31.

²⁾ Regnsk. 1581 K, 1583 K.

³⁾ Regnsk. 1554 B, 1565 I, 1568 E o. fl. St.

⁴⁾ Regnsk. 1544 a⁵, 1564 E.

⁵⁾ Regnsk. 1543, 1556, 1558, 1613, 1622 o. fl. St.

⁶⁾ Regnsk. 1544 a⁵, 1566 B, 1580 H, 1586 K, 1591 H o. fl. St.

Iøvrigt havde Håndværkerne, særlig Smeddene, Snedkerne og Glarmesterne, også deres egne Oplag og leverede færdige Genstande af egne Materialier ¹⁾, og endelig havde Professorerne private Oplag, fra hvilke Universitetet undertiden blev forsynet ²⁾.

Søm synes kun at have været tilfals på det lybske Herberg, og når Sømkassen der blev tømt, måtte man undertiden standse det Arbejde, man havde for, indtil Smeden havde besørget det manglende. Således gik det, da den ældste Communitets-Bygning var under Opførelse, og i Regnskabet for 1567 står der: »Michel smid for v C lechte søm at sla, thi ieg kunde ingē fange till kjøbs«.

Lybek var desuden et af de Steder, der særlig forsynede Universitetet med Tagsten, som iøvrigt også kom fra Holland tillige med Astrag og Mursten ³⁾. 1579 blev der købt 300 Astrag hos Lars Pottemager ved Mønten, og disse kunne altså være brændte her hjemme; men det er i hvert Fald den eneste Gang, der omtales indlandske Astrag i Universitets-Regnskaberne ⁴⁾. Derimod fik man hyppig Mursten fra de danske Provindser, særlig fra Fyn og omliggende Småøer ⁵⁾.

Tømmer, Planker og Lægter kom fra Prøjsen, Sverige og Norge ⁶⁾ — »pryske, svinske och norske deller« —; men foruden Grus, Ler og Halm synes Hår, der kom i

¹⁾ Regnsk. 1565 I, 1573 I, 1582 A, 1583 K o. fl. St.

²⁾ Regnsk. 1544 d, 1581 K, 1582 K.

³⁾ Regnsk. 1576 G, 1581 F, 1584 A, 1588 A, 1588 D o. m. fl. St.

⁴⁾ I Rentemester Regnskaberne for 1551 forekommer: 600 Astrag købte hos Johan Pottemager af Kjøbenhavn. I samme Regnskaber 586 forekommer Astrag, som ere brændte på Kjøbenhavns Teglgård.

⁵⁾ Regnsk. 1613—31.

⁶⁾ Regnsk. 1562, 1564, 1569, 1573, 1584 o. fl. St.

Skælnøkalk, at have været det eneste Bygningsemne, som udelukkende var indenlandsk.

Sluttelig må det ejendommelige Forhold omtales, at Kongerne undertiden tømte Universitetets Forråd af Materialier, ligesom de også toge Håndværkerne, der vare i fuld Virksomhed, til Arbejde på Slottene. Påbegyndte Bygninger måtte da undertiden vente sålænge på Fuldførelse, at de vare halvt ødelagde, når der atter var Tid og Lejlighed til at tage fat på dem ¹⁾.

---

¹⁾ Matzen Universt. Retshist. II B. T. S. 10. Rørdam Universt. Hist, III B. S. 75, S. 129 o. fl. St.

ARBEJDSFOLK.

Rundt om i Universitets-Regnskaberne får man snart et og snart et andet Billede af det, der ikke hørte Hverdagen til og derfor gjorde såmeget dybere Indtryk. Således anføres den 20de December 1588: »Givet Rector. som han havde givet 4 Bådsmænd, som fliide den forbistrede studenter i fængselit, — 22 β —«, og på dette Område er der mange interessante Oplysninger; men de ere allerede behandlede andensteds¹⁾.

I Bygnings-Regnskaberne er det selvfølgelig Håndværkernes Forhold, der omhandles, og det i et så rigt Materiale, at dette sikkert burde gøres til Genstand for en særlig Undersøgelse.

---

¹⁾ Matzen Universt. Rethist. — Rørdam Universt. Hist.

Følgende lille Træk fra 1626 er ganske vist fremmed for Emnet; men til Gengæld er det saa karakteristisk for Tiden. En af Professorerne var på Rejse fra den 2den til den 20de Maj for at overvære Herredagen i Kolding, og i den Anledning blev der tinget med en Vognmand i Slagelse, at han skulde føre Vedkommende til Bestømmelsesstedet; »thi der var ikke Vogne i Fyns Land at bekomme, thi de vare alle udi Kongens Bestilling, som jeg spurgte, og befandtes i Sandhed«. Iøvrigt kostede den Rejse frem og tilbage med 18 Dages Ophold 20 Dlr. 2 Mk 15 $\frac{1}{2}$ ø.

Arbejdet var dengang lidt anderledes fordelt end nu til Dags, eller rettere sagt, Arbejdsdelingen var ikke rigtig gennemført. Tømmermanden greb ind i Snedkerens Virksomhed, Pottemageren og Lerklikeren i Murmestrens¹⁾; Pligskarlene, der nærmest svarede til vor Tids Håndlangere, udførte ofte selvstændige Arbejder; Kvinder gjorde Tjeneste som Håndlangere, trådte Ler, bar Ler og kalkede undertiden Væggene, og endelig vare Latinskolens fattige Elever Håndlangernes Håndlangere, der kravlede om på Tagene og rakte Sten eller gjorde rent efter Lerklikerne. Man var sparsommelig og tog sin Arbejds-kraft, hvor man kunde få den for det bedste Køb.

Som oftest vare Håndværkerne på Dagleje. Når de holdt sig selv med Kost, fik de gerne frit Øl, og foruden Rejsetønden, som Tømmermændene fik i Følge gammel Sædvane, blev det ofte vedtaget, når man for tingede (accorderede), at Tømrere, Snedkere eller Murmestere skulde have 1 eller 2 Tdr. Øl, og dertil kom sommetider en Otting Smør og et Par Sider Flæsk²⁾. Ofte fik Håndværkerne fuld Kost, og undertiden må de have boet på Stedet, sålænge Arbejdet stod på; thi på anden Måde kan man næppe forklare en Regnskabspost fra 1553, da der blev bygget et nyt Hus i Dr. John Mac Alpins Residents, og Håndværkerne fik Kosten hos hans Nabo, Dr. Chri-

1) Som Exempler kunne følgende Regnskabsposter anføres: 1543 Tømmermændene lagde Brædegulv i Stuen, Kammeret og den Stue på Loftet. S. År Tømmermændene lagde Loftet med »udhugne« og høvlede Planker. 1587 Pottemageren spækkede Væggene i begge Kamrene. 1588 Lerklikerne understenede Huset.

2) Regnsk. 1553, 1565, 1568. — I Mahnø-Lehnsregnsk. er særlige Rubrikker for Flæsk og Smør, »som bardsker, thømmermendt, skouffmager, buntmager, brøger, smeder oc andre embitzmennadt haffue fanget wdj ther betaling«.

stiern Morsing. Der anføres nemlig: »Der var fire hel- lige Dage, medens de huggede Huset sammen, for deres Kost samme Helligdage 3 Mk. 2 β «. Iøvrigt fik Dr. Christiern 5 β om Dagen for hver Mand, han havde i Kost, medens samtidige Arbejdere, som fødte sig selv, kun fik 4 β daglig i Kostpenge. Disse Håndværksfolk fik 4 til 6 β i Dagleje; men iøvrigt vexler Daglønnen med Ti- derne fra 4 til 24 β .

Ude på Landet er det som bekendt endnu alminde- ligt, at Bonden accorderer med de forskellige Håndværks- mestre, uden at disse have noget med hinanden at gøre, og uden at der er en særlig Bygmester. — På Herre- gårdene kan man træffe Forhold, hvor Bygherren griber endnu mere personlig ind i Arbejdets Enkeltheder, idet han samler flere Mestre af samme Fag, der arbejde på hans eget Værksted, efter hans egen Tegning, under hans eget Tilsyn, således at han egentlig er Mestrenes Mester, eller med andre Ord: Bygherren er selv Tømmermester, Snedkermester, Murmester o. s. v., og Håndværksmestrene ere i Grunden at betragte som hans Svende, der udføre Stykke for Stykke efter hans Anvisning og directe Ordre.

Dette Forhold, der nu til Dags er en Undtagelse, viser sig at have været Regelen i det 16de Århundrede. Kun blandt Tømmermændene var det Skik, at en havde Overopsynet, og som Exempel kan anføres et Par Udgifts- poster, en fra 1543: »Ittem Lauritz tymermand vj β offuerallt for hand var høffs mand«, og en an- den fra 1553: »Jens tømbermandtt hand war høff- uitzmanudtt att hwgge hussedtt samen — Offuer hanss Daglønn samtykte vniversitas hanem paa thett handt skulle wær wilig och flittig att ar- bedett kwnnde gaa for segh — j Daler«. — I de

andre Fag har jeg kun truffet noget tilsvarende en eneste Gang, og det er i Regnskabet for 1544, hvor det hedder: »Itm j Daler hermand muremesthre for hand giik tiil folketth oc saa tiill gaffnit.

I Overensstemmelse med disse Forhold leverede så Bygherren en Del Arbejdsredskaber, såsom: »Hyullbørr«, Baljer og Truge; men, når vi overfor hans Færd ligesom overfor Husmoderens først få Indtryk af det møjsommelige, så bliver dernæst Spørgsmålet, om al denne Besvær ikke har fremkaldt en Kærlighed til Huset, der er vor Tid fremmed; thi enhver Krog havde beskæftiget Bygherrens Tanker, og han var så at sige fortrolig med hver Pind, der fandtes i hans Ejendom.

BYGNINGSMÅDEN.

Tømmeret til Husene i Professor-Residentserne blev ofte hugget i Universitets-Gården, og som Udgiftsposter for ny Bygninger forekommer gentagne Gange: »Tømmeret at age til Collegii-Gård«, og »Tømmeret at age fra Collegii-Gård, den Tid det var hugget«¹⁾.

Når man havde gravet og muret Kælderen og Kælderhalsen, der altid var udvendig og forsynet med et Skur²⁾, blev Huset »stenet« — ɔ: Grundstenene bleve lagte — og dette Arbejde udførtes i Regelen af Lerklikerne³⁾. Så rejste man Tømmerværket, og dertil måtte adskillige fremmede Kræfter anvendes. Blandt andre kunde man bruge nogle store Peblinger fra Skolen, som så fortsatte Arbejdet, når Sparreværket var lagt, og krævede rundt på Taget for at lange Sten⁴⁾.

---

¹⁾ Regnsk. 1563 I, 1564 B, 1566 P o. fl. St.

²⁾ Regnsk. 1568 K, 1569 M, 1576 E, 1583 A, 1584 M, 1584 G, 1587 B.

³⁾ Regnsk. 1541 d, 1543 P, 1544 d, 1568 K, 1574 C, 1588 K o. fl. St.

⁴⁾ Regnsk. 1541 d, 1543 a⁵⁾, 1564 H, 1565 H, 1568 E, 1581 F, 1622 K o. fl. St.

Tagte.

Alle Husene i Professor-Residentserne vare teglhængte¹⁾. Det var kun i Nødsfald, man tog til Takke med Brædder i Stedet for Sten²⁾, og således blev der 1576 købt en Tylvt Deller til Taget over Porthuset i Degnegården, »da Sten ikke var at bekomme«.

Selv om man ser helt bort fra den ovennævnte Kendsgerning, at det endogså i Kjøbenhavn undertiden var umuligt at skaffe Tagsten, kan man dog ikke undre sig over »den hårdnakkede og aldrig trættede Modstand«³⁾, Beboerne rundt om i Landet satte mod Kongernes Forordninger, der sigtede til at få Stråtagene afskaffede; thi det 16de Århundredes Tegltage må have lidt af væsentlige Mangler.

Der forekom nemlig idelig og idelig — ofte med få Års Mellemlum — en ejendommelig Reparation, som bestod i, at man brød Tagstenene af Husene og erstattede det rådne Træværk med nyt. Så rensede man de gamle Tagsten og hængte dem op igen, forsåvidt de ikke vare gåede itu under Arbejdet⁴⁾; men hvor omhyggeligt man end skælnede og understrøg Tagene, og hvor mange Tønder Hår man end kom i Skælkalken, så kunde man dog ikke få Tagene tætte, og idelig klages der over, at Lægter og Sparrer og Fjelle vare »slet rådne« af Regn

¹⁾ Regnsk. 1544 d, 1553 B, 1554 B, 1565 I, 1568 E, 1568 K, 1576 B o. m. fl. St.

²⁾ Regnsk. 1576 A.

³⁾ T. L. S. 150.

⁴⁾ Regnsk. 1544 d, 1553 B, 1568 K, 1576 B, 1581 C, 1581 F, 1581 G, 1581 H, 1581 D, 1584 H, 1584 I, 1584 K, 1584 M, 1585 A, 1586 A o. fl. St.

og Dryp, så man hverken kunde bruge Loft eller Kamre¹⁾).

Grunden til disse Forhold kan man måske slutte sig til, da disse Reparationer ophørte, samtidig med at »Vingsten« eller »Flagsten« bleve almindelige²⁾; thi der kan næppe være Tvivl om, at disse Udtryk betegne Tagsten med Fals, hvilken de ældre savnede.

Rundt om i Landet — på Kirkebygninger f. Ex. — ligge endnu de gammeldags Tagsten, og ved Restaurationer erstatter man dem med ny af samme Form, da de frembringe så skarpe Brydninger af Lys og Skygge, at Tagfladen får en ejendommelig Skønhed, der står i stærk Modsætning til de moderne Tages kedelige Præg. De ovennævnte gammeldags Tage gør man som bekendt tætte, idet man lægger to Lag Sten, et, hvor de concave, og et, hvor de convexe Sider vende opad.

Dersom man i tidligere Tid har anvendt samme Fremgangsmåde ved de borgerlige Huse, kunde man selvfølgelig have opnået samme Resultat. Hvis man derimod har indskrænket sig til at lægge et Lag Sten og udfylde Mellemrummene med Kalk, da vilde man — uagtet man skælnede både indvendig og udvendig — i høj Grad være udsat for, at Fugtigheden trængte igennem, og da forstår man så godt en Regnskabspost fra 1582: »Lod D. Jacob (Madsen) sellff flytte itt gammelltt kammer paa loffted vdj steenhusit offuer stuen till itt studerer kammer Thi hand kunde icke behielpe sig vdj thed Kammier vdj vdskouffuit om vinteren offuer for regên och drobe, fordij taget offuer vdskuet bleff icke hiulpen

1) Regnsk. 1564 I, 1567 E, 1567 P, 1573 E, 1582 A, 1582 A 1583 A, 1584 K, 1585 A o. fl. St.

2) Regnsk. 1573 M, 1586 A, 1614—30.

om sommeren, som professores haffde samtyckt och befallit, att skee skulle«.

Sluttelig skal der gøres opmærksom på, at der endnu i Slutningen af det 16de Århundrede var et stråtakt Hus på Hjørnet af Studiestræde og Nørregade; således som det fremgår af »P. Resens Efterretninger om Kjøbenhavns Rådhus«. Meddelt af O. Nielsen« S. 9: »Tværs overfor Bispegården på det andet Hjørne i Studiestræde til Nørregade har min Morfader, Dr. Peder Vinstrup fordum Bisp i Sjælland, ladet År 1598 opbygge et grundmuret Hus med hvælvede Kældere og Jærndøre for Kælderen, på hvilken Grund tilforn stod et Hus med Lervægge og Stråtag«.

Vægge.

Når Taget var lagt, gav man sig i Færd med Væggene. Tavlene i Udhusenes Vægge til Gaden og i Stuehusets Hovedfaçade mod Gårdspladsen bleve murede¹⁾. De øvrige Vægge bleve derimod klinede²⁾, og før 1622 er der intet Exempel på, at et Stuehus fik alle sine Tavlmurede; men det må bemærkes, at Regnskaberne efter 1591 ere meget ufuldstændige.

Så længe der endnu var noget tilbage af Bagsværd Kirkes Mure, hentede man der »Sten og Stykker«³⁾, og der kan næppe være Tvivl om, at største Parten har været Stykker. Senere fik man i Regelen sine Mursten — som det allerede er sagt — fra Provindserne og fra Udlandet.

¹⁾ Regnsk. 1541 d, 1543 a ⁵, 1544 a ⁵, 1464 B, 1565 I, 1571 G, 1573 K, 1584 K, 1586 K, 1587 K.

²⁾ Regnsk. 1541 d, 1543 d, 1544 d, 1553 B, 1564 B, 1565 I, 1566 L, 1566 K, 1568 K, 1571 B o. m. fl. St.

³⁾ Regnsk. 1541 d, 1543 a ⁵.

Til de Vægge, der skulde klines, blev købt en Mængde Stived til at hilde med, samt Lægter, når Stivedet var for kort¹⁾. At Stivedet var Rafter, som bleve brugte til Tremmeværk i Tavlene, kan der næppe være Tvivl om; men når man kun kender klinede Vægge fra Skåne og de danske Øer, kommer man i Forlegenhed på Grund af, at der i Universitets-Regnskaberne aldrig forekommer Ris eller Kviste til at flette mellem Stavene. Forbilledet for de gammeldags klinede Vægge må derfor søges i Jylland, hvor der er anvendt Halmbånd til Fletværk, eller måske snarere i et Exempel, som jeg har truffet en eneste Gang i Vendsyssel — i en Bygning fra Slutningen af det 16de eller Begyndelsen af det 17de Århundrede —, hvor Stivedet sidder vandret og savner Fletværk. Lermassen måtte i så Fald bæres og støttes af hint og holdes sammen — medens den var våd — af den Mængde Halm, som var æltet i den; thi »Halm at træde i Ler« er en stadig Udgiftspost, og til dette modbydelige Arbejde, som selvfølgelig udførtes med bare Fødder, anvendte man både Mænd og Kvinder²⁾.

Lofter.

Når Væggene vare færdige, klædte man Gavlene med Deller³⁾ og lagde Lofter, som altid bleve lerslagne⁴⁾, hvad der ikke er så besynderligt, når man husker på, hvor utætte Tagene i Regelen vare.

1) Regnsk. 1541 d, 1543 d, 1543 P, 1553 B, 1564 E, 1565 I, 1566 L, 1566 K, 1568 K, 1571 B o. m. fl. St.

2) Regnsk. 1543 d, 1565 I, 1568 K, 1572 B, 1573 K, 1574 M, 1574 E o. m. fl. St.

3) Regnsk. 1543 N, 1545 d, 1566 I, 1573 K, 1584 H, 1586 A, 1588 A, 1622 K.

4) Regnsk. 1543 d, 1564 E, 1569 E, 1572 D, 1574 M, 1582 A, 1583 K, 1587 E, 1587 K, 1588 A o. m. fl. St.

Løvrigt er der en Forordning af 3die Juni 1549 ¹⁾, i Følge hvilken Bræddegavlene skulde afskaffes og Lofterne lerslås for Ildebrands Skyld.

I Randers, i Hr. Købmand Jesper Cortsens Gård, er der et højst interessant Exempel på, hvorledes man skaffede sig en brandfri Kælder i et Bindingsværks Hus. Kælderloftets svære Egebjælker, som bæres af Murværk, stå nemlig ikke i Forbindelse med Husets øvrige Tømmerværk, men ligge så tæt ved hinanden, at der kun er en halv Alens Afstand imellem dem. På dette Bjælkelag er anbragt et Gulv af Planker. På dette ligger atter et tykt Lag Ler, og ovenpå dette hviler Stuegulvet, som selvfølgelig bæres af Tværplanker. — Nu vil man indse, at i det Øjeblik Gården brændte og styrtede sammen, vilde Lerlaget forhindre Ilden fra at udbrede sig til Kælderen, medens Bjælkelaget var stærkt nok til at modstå Stødet af de nedstyrtende Masser, og det såmeget desto bedre, som det er understøttet på en sindrig Måde, der imidlertid ikke godt kan forklares uden ved Hjælp af Tegninger. — Det samme Princip kunde selvfølgelig delvis anvendes på Lofterne over Stuen og første Sal; men at Hensynet til Ildebrandene ikke var det væsentlige, kan ses deraf, at man idelig opførte Fjællegavle, som bevarede lige til vore Dage. Man har vel sagt den Gang som så ofte i senere Tid: »Skal Ulykken indtræffe, så brænder Huset såmænd, enten det har Bræddegavle eller ej.« Derimod vidste man, at »Regn og Dryp« vare sikre Gæster, og dem var man nødt til at værgе sig imod; derfor overholdt man den Del af Forordningen, som angik de lerslagne Lofter.

---

¹⁾ Kjøbh. Dipl. II B. 336.

Ildsteder.

Grunden til en stor Del af de Ildebrande, der forekomme rundt om i Landet, er som bekendt den, at der i de gamle Gårde endnu er en Mængde brandfarlige Ildsteder, hvor Fyrstedet ligger for nær ved Husets Tømmerværk, og i Bygningerne fra det 16de Århundrede synes man at have været i højeste Grad uforsigtig på dette Område ¹⁾).

Man studser uvilkårligt, når man den ene Gang efter den anden læser i Universitets-Regnskaberne, at Tømmermanden huggede Essen ²⁾, at denne blev hildet og klinet ³⁾, og at der endnu 1622 blev anskaffet Deller til Skorstenene i det ny Stuehus i Pædagogii

¹⁾ Uden at komme ind på statistiske Undersøgelser, må jeg her pege på en Overdrivelse i Dr. Troels Lunds Bog — S. 151 o. fl. — hvor det hedder: »Det måtte give et ganske eget Blik på Livet, således at vide sit Hjem efter al Sandsynlighed fordømt til at lægges i Aske mindst en Gang i Ens Levetid« o. s. v.; thi på Fyn er der Bønderbyer med sammenbyggede Rækker af stråtakte Huse, hvor Beboerne leve under så brandfarlige Forhold, som Fortiden nogen Sinde har kunnet opvise Magen til, så trygge, som om Ildebrand og Jordskælv vare lige sjældne Begivenheder, og at Ildebrandene i vore Købstæder i de foregående Århundreder langt fra have lagt Byerne i Aske fra Ende til anden, derom vidne de mange velbevarede gamle Huse.

I vore små Provindsbyer minde isvrigt de Foranstaltninger, der træffes under Ildløs, i høj Grad om gammeldags Forhold, og ved Nattetider, når Brandråbet lyder rundt om i Gaderne, når største Parten af Beboerne løbe til Brandstedet med Løgter, Spande, Stiger, Hager og Øxer, medens Vægterne pibe, Allarmtrommen røres og Klokkerne klemte, når Kirkens Kar og de brogede Sluffer fare frem og tilbage, når Sparreværket brister og Tagstenene rasle ned, medens Flammerne bryde frem, kastende et rødt Skær på de hvittede Vægge, fordunklende Lys og Lamper, som stå rundt om i Vinduerne, da bliver man Vidne til mangt et Oprin, som vækker Erindringerne om den Uro og Angst, der herkede i gamle Dage under lignende Forhold.

²⁾ Regnsk. 1543 d, 1544 a ⁵, 1545 d, 1566 I.

³⁾ Regnsk. 1543 d, 1553 B, 1566 I.

Gård. Man er næsten tilbøjelig til at tro, at man står overfor et fremmed Forhold, der ikke var så farefuldt, som det ser ud til; men nærer man nogen Tvivl i så Henseende, da forstummer denne fuldstændigt overfor en Regnskabspost fra 1565, som angår Residenten i Collegii Gård, til hvilken der købes »j C Murstenn till then blinde skorstenn ieg loed giøre fra kackeloffueñe, som till faarne uaar giort aff deler icke wdē stor fare — j Daler«.

Iøvrigt vise Regnskaberne, at der også var grundmurede Skorstene i Residentserne¹⁾, og selve Ildstederne vare selvfølgelig altid murede ligesom Bagerovnene, der bleve dækkede af en »Kåbe« af Ler og Halm, som blev lagt uden om dem²⁾.

Ved Ordet Esse forstår man nu til Dags selve Ildstedet; men de gamle Documenter gøre Forskel på Esse og Fyrsted, og de Esser, som Tømmermanden huggede, må sikkert have været Skorstenspiber. Disse får man iøvrigt ingen andre Oplysninger om i Regnskaberne, end at der 1581 blev nedbrudt en Stegers-Skorsten, som ikke vilde drage, og en ny muret i dens Sted, hvad der tyder på, at man ikke har kendt noget Middel til at forbedre Lufttrækket.

Imidlertid må jeg gøre opmærksom på et Forhold, der er vel kendt fra Bøndergårdene, men, så vidt jeg ved, endnu ikke er påvist for Købstadhusenes Vedkommende, nemlig det, at Skorstenspiben ikke altid var ført op igennem Taget. Hr. Jesper Cortsens ovennævnte an-

¹⁾ Regnsk. 1564 I, 1566 E, 1581 D, 1584 A, 1586 B, 1587 D o. fl. St.

²⁾ Regusk. 1568 E, 1581 F, 1583 I, 1383 B o. fl. St.

I Følge ovenstående må Dr. Troels Lunds Fremstilling af Skorstenene som »den eneste ordentlige Stensætning i hele Bygningen« (S. 184) modificeres; thi Professor-Residentserne have selvfølgelig ikke været enestående Exempler.

seelige Gård i Randers kan tjene som Exempel; thi her endte Skorstenspiberne, da den nuværende Ejer overtog Gården, ved Maltkøllen på anden Sal, og Røgen fyldte altså det store Rum, som dannes af denne Etage og Taget, og trak ud ad Lugerne i Væggen efter at have sværet Tømmerværket, hvis Overtræk af glindsende Sod endnu bærer Vidne om det gamle Forhold.

Denne Skik skal i Følge tidligere Tidens Vidnesbyrd ikke have været meget brandfarlig, og det lerslagne Loft har vel hindret nedfaldende Gnister i at fænge. Fordelen ved den indser man let, da vexlende Vinde selvfølgelig ikke kunde indvirke på Lufttrækket, og Beboerne altså vare fri for de Ubehageligheder, som rygende Kamminer førte med sig. Desuden blev den Stue, der opvarmedes af Kaminen, ikke afkølet i den Grad, når Ilden var slukket, som Tilfældet vilde være, hvor Skorstenspiben førte ud i det fri.

Gulve.

De lerslagne Lofters Betydning i Ildebrands-Tilfælde har ført os bort fra Gulvene, som bleve lagte samtidig med hine, og her stå vi overfor et af de Punkter, hvor Dr. Troels Lunds Fremstilling¹⁾ er Fantasie-Billede; thi når det hedder: »Gulvet var ubetinget den stedmoderligst behandlede Del af Stuen. Lerstampet og ikke videre, havde det så godt som intet Fremskridt gjort i al den forløbne Tid«. — »Trægulv eller »Tilje« forekom over Hovedet ligesom »Guldtærninger«, »Silkesejl og gyldne Master« o. s. v. hyppigere i Folkeviserne end i det virke-

1) T. L. S. 302 o. fl.

lige Liv«, da er der ikke det allermindste i Noterne, som kan støtte denne Påstand, medens Universitets-Regnskaberne påvise Hypotesens Uholdbarhed.

Største Parten af Gulvene i Professor-Residentserne var Bræddegulve¹⁾, og disse forekom også i de Boder, Universitetet holdt ved lige. Blandt Udgiftsposterne til disse Gulve forekommer ganske vist Ler, men med den udtrykkelige Bemærkning, at det kom under Dellerne²⁾.

Sådanne Gulve med Ler-Underlag findes endnu den Dag i Dag i Provindserne i anden Etage i de gamle Bindingsværks Huse, hvor Lerlaget og Brædderne, som skjule det, ubestrideligt ere samtidige, hvad der fremgår af, at de Fjælle, som bære Leret, hvile på Lægter, der ere slæde på Siderne af Bjælkerne, og altså modsvare Forskallingen, som anvendes på Gibslofter, og savne Styrke til at danne Bunden af et Gulv.

Iøvrigt havde man for Skik i det 16de Århundrede at fylde Rummet under Fjællegulvet med Sand, for at det kunde blive tæt for Mus³⁾.

Flisegulve synes at have været ansete for finere end Bræddegulve, og man har vel sagtens her — som så ofte senere — fulgt en udenlandsk Mode, der ikke passede for vort Klima; men så længe man endnu klæder sig på fransk og fryser på dansk, har man jo ikke noget at lade Fortiden høre.

Flisegulvene vare Astrags-Gulve⁴⁾, og det er allerede

1) Regnsk. 1543 d⁵ — Tømmermændene lagde Bræddegulve i Stuen, Kammeret og den Stue på Loftet —, 1544 a⁵ En Tylvt Deller til Gulvet i Forstuen —, 1560 K, 1565 I, 1574 C, 1574 G, 1576 C, 1576 M, 1581 I, 1581 H o. fl. St.

2) Regnsk. 1574 C, 1574 G.

3) Regnsk. 1576 M, 1581 H, 1583 K.

4) Regnsk. 1544 a⁵, 1565 H, 1573 K, 1574 A, 1579 A, 1585 E.

tidligere bemærket, at der forekommer Astrag, som blev købt hos Lars Pottmager ved Mønten og altså synes at have være indenlandske. Nogle Stuegulve, som blev lagte med Sten og Kalk¹⁾, uden at der er yderligere Oplysninger om dem, har jeg ikke turdet betragte som Astragsgulve; i Regnskabs-Uddragene ere de opførte under Murstensgulve, og her er altså et svagt Punkt.

Med Hensyn til Stengulvene har Dr. Troels Lund hentet alle sine Beviser fra Bygninger, der ikke ere Købstadhuse. — Hans Hypothese om Hølaget, der dækkede Gulvet²⁾, støtter sig kun på Exempler, som skrive sig fra Udlandet. I Universitets-Regnskaberne, hvor det Majløv, hvormed Studenterstuen smykkedes om Foråret, er en årlig Udgiftspost, forekommer intet tilsvarende fra Gulvenes Vedkommende. — Når Dr. Troels Lund³⁾ omtaler Gulvene, der strøedes med Blomster eller Grønt, og siger: »Som bekendt har Skikken forlængst tabt sig i Nordens Byer« o. s. v., da er det undgået hans Opmærksomhed, at Almuen hinsides Sundet — f. Ex. i Malmø — den Dag i Dag strør sine Gulve med småtskårne Granris.

Gulvene i Stegerser, Bryggerser og Badstuer i Professor-Residentserne vare i det 16de Århundrede i Regelen lagte med Mursten eller Brosten⁴⁾. Brostens Køkengulve vare, som bekendt, endnu almindelige i Provindsbyerne for en Snes År siden, hvorimod de vistnok høre til de sjældne Undtagelser nu til Dags.

At der i det 16de Århundrede var Lergulve i Folke-

---

¹⁾ Regnsk. 1582 A, 1587 D.

²⁾ T. L. S. 307—8.

³⁾ T. L. S. 308.

⁴⁾ Regnsk. 1564 L, 1564 E, 1568 E, 1574 E, 1579 M, 1584 A, 1587 K.

stuerne, i Tyendets Kamre og lignende Steder¹⁾, er selvfølgelig ingen Mærkværdighed.

Trappe og Svaler.

Som det vil ses af Regnskabs-Uddragene, synes alle Trapperne i Professor-Residentserne at have været Vindeltrapper²⁾, og sådanne findes endnu i de ældste Bindingsværks-Gårde i Malmø; men vil man se, hvor pyntelig en sådan Trappe kunde være i et Købstadhus, da behøver man, som bekendt, kun at gå op på Oldnordisk Museum.

Dr. Troels Lunds Fremstilling — III B. S. 70 —, hvor det skal hævdes, at Vindeltrapperne kun hørte hjemme på Slotte og Borge, er følgende urigtig.

Trapper og Svaler omtales gentagne Gange i samme Regnskabsposter; men en Del af Svalerne i det 16de Århundrede må have været forskellige fra dem, der ere almindelige i vor Tid, og synes i alt væsentligt at måtte betragtes som en Slags Udskud, da deres Tømmerværk ikke altid stod i Forbindelse med Hovedbygningens, og deres Tavl vare murede og forsynede med Vinduer. En sådan Svale fandtes f. Ex. i Collegii Gård ved Bibliothekets vestlige Gavl³⁾, og en sådan muret Svale er det, der omtales 1508 i de gamle Regnskaber fra Odense; men når Dr. Troels Lund ikke har andet end disse Regnskaber at støtte sin Beskrivelse på⁴⁾, da har han sikkert kun givet et Fantasie-Billede. Til yderligere

1) Regnsk. 1541 d, 1544 a⁵, 1552 a⁵, 1574 P.

2) Regnsk. 1571 G, 1573 B, 1581 K, 1582 A, 1583 K, 1583 D, 1622 K.

3) Matzens Universitetets Retshistorie II B. T. S. 12.

4) T. L. S. 169—70.

Belysning af Forholdene skal det endnu anføres, at Svalen i Stephanii Gård 1625 var afdelt i 3 Kamre, som vare forsynede med Ovne¹⁾.

Døre.

Dørene er der ikke fyldige Oplysninger om i Universitets-Regnskaberne. Beskrivelsen af dem må være forbeholdt senere Undersøgelser.

Der synes at have været en Forløber for Bislagene, som bestod i et simpelt Halvtag over Døren. Et sådant finde vi oftere på Billeder fra det 16de Århundrede — f. Ex. på Hans Kniepers Tapeter — og et sådant må det vist være, som omtales i Universitets-Regnskaberne 1579, da der blev anskaffet 4 Deller til et Skur over Gadedøren; men de egentlige Bislag synes derimod — efter de gamle Billeder at dømme — at have været forholdsvis få i det 16de Århundrede.²⁾

Mærkelig nok synes der kun at have været få Halvdøre i Professor-Residentserne; thi i Regelen anskaffedes der kun et Par Hængsler til hver Dør.

Der forekom Håndfang af Stål til Dørene samt dobbelte Låse til »at låse sig ind og ud«³⁾, og panelede

¹⁾ Invent. 1625 — Univ. Arch. Pakke 153.

²⁾ Den Note, hvorpå Dr. Troels Lund støtter sin Beskrivelse af Bislagene — S. 177 —, er tagen fra Orgiers Rejse 1634 og er altså intet Bevis for det foregående Århundrede. Derimod er det værdt at lægge Mærke til, at sammesteds omtales Gaderne i Helsingør som lige og brede; thi dette Forhold tør man langt snarere tage til Indtægt for det 16de Århundrede, da Reguleringen af Gaderne i en By jo tager lang Tid, medens en Del Bislag kunde bygges i en Fart, når de bleve moderne.

³⁾ Regnsk. 1544 a⁵, 1565 E, 1565 P, 1574 E, 1580 H, 1582 A o. m. fl. St.

Stuedøre ¹⁾ nævnes gentagne Gange; men disse Regnskabsposter ere ikke meget oplysende.

Vinduer.

Når Bygningen var så vidt færdig, at man skulde til at udstyre Værelserne, bleve Vindueskarmene indmurede og forsynede med Sprinkelværk og Vinduer.

I Følge Fundatsen af 1539 skulde Professorerne, som bekendt, selv forsyne deres Residentser med Glarvinduer, og det er derfor uventet, at Universitets-Regnskaberne indeholde et meget betydeligt Materiale til Oplysning om Vinduerne. I Regelen er Forordningen kun kommen til Anvendelse, når det gjaldt Reparationer, og selv disse ere undtagelsesvis udførte på Universitetets Bekostuing ²⁾).

Disse Regnskabsposter give et andet Syn på Forholdene i den sidste Halvdel af det 16de Århundrede end det, der i Almindelighed er gjort gældende, og bekræfte tilfulde Candidat C. Nyrops Udtalelse ³⁾: »Der er nu « (nogle Decennier ind i det 16de Århundrede) »Glasruder, som det synes, i almindelige Borgerhuse«.

Til Professor-Residentserne anskaffedes et betydeligt Antal Glarvinduer, ikke alene til Værelserne, men også til Stegerser, Bryggerser og Folkekamre ⁴⁾, og de ovennævnte Boder, som lejedes ud, vare ligeledes forsynede med Glasruder. Derimod findes der ikke en eneste Ud-

1) Regnsk. 1579 I, 1587 D.

2) Regnsk. 1566 E, 1566 K, 1585 E.

3) Danmarks Glasindustri indtil 1750 S. 10.

4) Regnsk. 1543 d, 1544 a ⁵, 1544 d, 1554 P, 1558 A, 1558 K, 1563 M, 1564 M, 1564 E, 1565 L o. m. fl. St.

giftspost på noget som helst, der kunde træde i Glassets Sted.

Om Størrelsen af Vinduerne er der ingen Oplysninger før 1586, da en af de mindre Residentser blev forsynet med ny Vinduer, som vare 2 Alen høje¹⁾ og altså vare ret anseelige og ligeså store som største Parten af de Vinduer, der findes i ældre Huse rundt om i vore Købstæder.

Ruderne til et sådant Fag Vinduer — indfattede i Bly — kostede på den Tid ikke mere end Karmen og Rammerne — de såkaldte Buer —; men når Snedkeren og Glarmesteren havde gjort deres Del af Arbejdet, så kom Smedens Part, og denne var ingeniende den ringeste.

Ligesom nu til Dags skulde Vinduet forsynes med Hængsler, Stabler, Kroge og Maller, og der til kom i det 16de Århundrede: Spærjærn, »Antwerper« og Sprinkler²⁾. Spærjærnene vare tynde Stænger, der bleve slåede tværs over Buerne og tjente til at støtte Blyvinduet, således som vi endnu se det rundt om i Landet. »Antwerperne« kan jeg ikke gøre Rede for; det fremsættes kun som Gisning, at Ordet er en Forvanskning af »anwerfen«, og at Redskabet tildels har modsvaret de gammeldags Stormkroge, som sidde på Vinduesrammerne og tjene både til at holde det åbne Vindue fast og til at drage det ind, når det skal lukkes. Sprinklerne derimod kende vi fra gamle Huse som sirlige Fletværk af tynde snoede Jærnstænger, der sammenholdes af fine Ringe.

Et sådant gammeldags Vindue med pynteligt Møn-

¹⁾ Regnsk. 1586 H.

²⁾ Regnsk. 1541 d, 1543 d, 1544 a⁵, 1544 d, 1558 K, 1564 E, 1565 L, 1565 P, 1565 H, 1565 I o. m. fl. St.

ster i Blysprosserne ¹⁾, med et lille Glasmaleri, som udfylder Midtpartiet, med en fintformet Søjle, der danner Posten, og med smukke, udskårne Borter, som strække sig rundt om Karmen, gør et overmåde festligt Indtryk; Sprosserne og Sprinkelværket afdæmpe Lyset, der falder ganske anderledes roligt og smukt ind i Værelset end nu til Dags, da de lange Gardiner udelukke den bedste Del ²⁾.

Allerede 1544 forekomme Glasmalerier, som ere udførte herhjemme ³⁾, til Vinduer i en af Residentserne. De første Kroge og Maller — »Maner« — til Vinduer forekomme 1566; alle de ældre Vinduer bleve sømmede fast.

Sluttelig skal jeg imødegå nogle af Dr. Troels Lunds Påstande. Hypotesen om det buklede Glas — Drueglasset — ⁴⁾ har intet at støtte sig på, og gamle Billeder, gamle Vinduer og de Oplysninger, jeg har kunnet indhente, vidne imod den. — At de mægtige Vinduer i Roskilde Domkirke vare Kostbarheder ⁵⁾ er ingen Mærkværdighed; man må tværtimod undre sig over, at der allerede i det 15de Århundrede fandtes så mange store Kirkevinduer rundt om i Landet. Disse samt Vinduerne i de grundmurede Købstadhuse fra samme Tid, der i Regelen ere c. 2 Alen høje og 1¹/₂ Alen brede, tyde på, at Glasset ikke har været slet så stor en Sjældenhed i det

¹⁾ Se Bernhardt Olsens Artikel i »Ude og Hjemme« Nr. 174.

²⁾ Når en Kunstner, der nødvendigvis må have godt Lys, skal benytte et almindeligt Værelse til Værksted, dækker han, som bekendt, de nederste Ruder og vender altså tilbage til det gamle Forbillede, det lille, højtsiddende Vindue, uden Gardiner.

³⁾ Regnsk. 1544 a ⁵. For Kongl. Majest. Våben og Universt. Våben fik Johan Glarmester 7 Mk. M. Walter, som malede samme Våben, fik 2 Dlr.

⁴⁾ T. L. S. 159 og 163.

⁵⁾ T. L. S. 160.

15de Århundrede, som det i Almindelighed anses for, og gå vi til Herregårdene, da have vi endnu mere talende Vidnesbyrd. — Som Exempel skal fremhæves den gothiske Del af Gammel-Estrup, der står som et Minde om de prægtige Borge, der husede de rige, mægtige Adelslægter før Reformationen; thi her findes to Rækker høje spidsbuede Vinduesåbninger i Stueetagen og på første Sal ind mod Gården, som ere større end Herresædets nuværende anseelige Vinduer. — Gå vi til det 16de Århundrede, da existerer der et så rigt Materiale dels i Billeder fra Datiden, dels i endnu bevarede Vinduesåbninger og dels i Regnskaberne, at Fejltagelsen hos Dr. Troels Lund ¹⁾ kun kan sammenlignes med den, der finder Sted ved Beskrivelsen af Bøndergårdene ²⁾, hvor for Danmarks Vedkommende Forholdene i en af Landets afsides Egne — Bleking — gøres til Regel for hele Landet til Trods for de velbyggede Bøndergårde fra samme Tid, som endnu ere bevarede — f. Ex. på den nordlige Del af Fyen —. Dertil kommer, at Samuel Kiechel, der er Dr. Troels Lunds Kilde, siger om disse fattige Hytter: »In derselbigen p flegenn süe nicht mehr dann ein klein fensterlin oder lüecht irgendt einer $\frac{1}{2}$ elen breytt und lanng zu habenn« — altså var der undertiden flere — »mütt pürgement oder glass yberzogen«. — Deraf slutter Dr. Troels Lund, at der i de danske Bøndergårde i det højeste var en lille Glug i Gavlen, som blev lukket med en **Trælem**, og ovenstående Note skal tjene som Bevis for følgende Linjer: »Fælles for alle Bønderhuse i Skandinavien, hvad enten de nu vare helt af Træ eller med

¹⁾ T. L. III B. S. 163. (Vinduerne vare få og små på Borge og Slotte.)

²⁾ T. L. II B. S. 13.

lerklinede Vægge, var den fuldstændige Mangel på Vinduer.« — Den Papirs-Rude, som Dronning Kristine anskaffede 1510 ¹⁾, er det bedst at være lidt forsigtig med; thi endnu i Slutningen af det 17de Århundrede var der en stor Mængde Papirsvinduer på Kjøbenhavns Slot ²⁾. Disse vare selvfølgelig ikke Ydervinduer; de må betragtes som Forsatsvinduer — Skodder — i Lighed med de tilsvarende, som findes den Dag i Dag i borgerlige Huse i Provindsbyerne. Et sådant indre Vindue, er der intet til Hinder for, at Dronning Kirstine har haft; det er så meget rimeligere, som Gardiner i Nutidens Forstand først forekom på Kjøbenhavns Slot c. 1700 som en Udvikling af Trækgardinerne, der modsvarede vor Tids Rullegardiner og endnu i Christian den Femtes Tid kun fandtes i de fornemste Værelser ³⁾.

I Beskrivelsen af Købstadhusenes Indre har Dr. Troels Lund et Afsnit om Gardiner ⁴⁾, hvor Exemplerne ere hentede fra Slotte og Herregårde. Idet jeg henviser til de ovennævnte Inventarieregnskaber, skal jeg bemærke, at sådanne små Stykker Vægge-Betræk, som de der forekom hos Hr. Pontus de la Gardie 1586 ⁵⁾, også forekomme i Kjøbenhavns Slots Regnskaber, hvor de opføres under Tapeter. Når hele Værelset var draget, trængte selvfølgelig Væggen over og under Vinduerne også til et Dække; men når Dr. Troels Lund kalder disse Tapeter for Gardiner, »en lille Kappe ovenover Vinduet, hvis så

1) T. L. S. 162.

2) Slottets Inventarieregnskaber 1688—1700.

3) Ovennævnte Inv. Regnsk., som findes på Kongerigets Archiv og omfatte c. 10,000 Foliosider og følgelig ere et så rigt Materiale, at de bringe fuldstændig Klarhed over Forholdene.

4) T. L. S. 299.

5) T. L. S. 299 Nt 64.

skulde være, også derunder«, da ere de posterede på urette Sted. Trænger dette til yderligere Bevis, da har man dette deri, at de i en senere Tid, efter at Gardiner ere komne i Mode, optræde sammen med disse ¹⁾.

At Købmandsgårdene i England havde Glasruder i de øverste Etager ²⁾, er mærkværdigt, hvis Husenes Indretning var ens der og her; thi hos os, hvor disse Rum i Regelen bleve anvendte som Pakboder, nøjedes de med Træluger, saaledes som man endnu kan se det Landet rundt. — Dr. Troels Lunds Påstand, at der lige til Slutningen af det 16de Århundrede (i Værelser) i Købstæderne var »Vinduer af gammeldags Slags, blotte og bare Træluger« ³⁾, har intet at støtte sig på; thi de to af ham omtalte Vinduer i Bergen, som der var hugget Skrammer i, kunne have været Glarvinduer, dækkede af »Trævinduer« — »Skreer« eller Skodder —, som Husene i Regelen vare forsynede med ud mod Gaden i det 16de og 17de Århundrede. — Hypotesen om Vinduet i Boden ⁴⁾, der blev slået ned og tjente som Disk, er ikke støttet af nogen Note, og i de gammeldags Boutiquer, som bevaredes til vor Tid, blev Trælugen, som vendte ud til Forstuen, slået op under Loftet om Dagen, medens Sprinkelværket, som lukkede for Åbningen, blev skudt så meget til Side, når der kom Kunder, at Varerne kunde rækkes ud. — Påstanden ⁵⁾, at Vinduerne endnu i Slutningen af det 16de Århundrede vare sømmede fast, er allerede gendreven ved det, der er oplyst om Professor-Residentserne; iøvrigt

---

¹⁾ Kjøbenh. Slots Invent. Regnsk.

²⁾ T. L. S. 162.

³⁾ T. L. S. 165.

⁴⁾ T. L. S. 165.

⁵⁾ T. L. S. 166—67.

er den ikke støttet af nogen Note. — Fordi Vinduerne kunde lukkes op, kunde man dog ikke bøje sig ud af dem; thi det forhindrede Jærnstængerne, og Fremstillingen af Karnapperne, der »myldrede« frem¹⁾ under forskellige Former, kan næppe forsvares. I det 16de Århundrede vare de sikkert Undtagelser, medens de i det følgende Århundredes Løb bleve overmåde talrige.

Iøvrigt er det vel værd at mindes til Belysning af hele dette Forhold, at de to ældste Glasvinduer (glerglugga), vi ved Besked om, bleve førte **ud** af Landet **1195**²⁾; thi heraf tør man dog vistnok slutte, at de fornemste Kirker i Danmark allerede vare forsynede med Glasvinduer i det 12te Århundrede, og så har det vel næppe varet så overmåde længe, før disse — om end undtagelsesvis — fandt Vej til Slotte og Borge.

Priveter.

»Hemmeligheden«³⁾, »Lillehuset«⁴⁾, »Krævehuset«⁵⁾, »Pilaten«⁶⁾, »Gemakket«⁷⁾, »Privetet«⁸⁾, »Locus privatus«⁹⁾, »Secretet«¹⁰⁾ synes at have spillet en fremragende Rolle i det 16de og Begyndelsen af det 17de Århundrede og navnlig at have været større end nu til Dags.

---

¹⁾ T. L. S. 167—68.

²⁾ C. Nyrops Danmarks Glasindustri indtil 1750 S. 4.

³⁾ Regnsk. 1622 K.

⁴⁾ Regnsk. 1544 d, 1581 F, 1587 E.

⁵⁾ Moth's Ordbog.

⁶⁾ Regnsk. 1581 I, 1586 K, 1586 A, 1587 E.

⁷⁾ Regnsk. 1622 K.

⁸⁾ Regnsk. 1543 d, 1544 P, 1554 P, 1564 I, 1567 M, 1621 z⁴.

⁹⁾ Regnsk. 1564 E, 1581 A, 1584 I, 1613 z⁴.

¹⁰⁾ Regnsk. 1622 K, 1630 z⁴.

Ordet »Pilat« er en Forkortelse af Mandsnavnet »Pilatus«, som var en Benævnelse for Retiraden, der i flere protestantiske Lande også kaldtes »Paven« ¹⁾, og når Luther omtaler sine Modstanderes Angreb, forekommer det første Navn gentagne Gange i Perioder, der omtrent ere enslydende: »Denn Alle, so bisher wider mich geschrieben haben, die haben mir in einem oder zweien Blättern Argumenta gnug geben, die andern hab ich Pilato geopfert und, mit Züchten zu reden, den Hintern dran gewischt« ²⁾.

Den Kule, som blev gravet til Privetet, må have været så rummelig som en lille Brønd; thi i Almindelighed havde 2 Karle Arbejde i 6 Dage med at kaste den. — Undertiden blev Gruben udfyldt af et Vinfad, som der blev stampet Jord omkring ³⁾, og undertiden må Kulen have haft en indvendig Beklædning af Stolper og Brædder, da Tømmermanden får Betaling for at klæde Pilaten »i og over Jorden« ⁴⁾. — Ovenover denne Forlybning blev der så rejst en Bindingsværks-Bygning, som kunde indeholde flere Rum og være af ikke ringe Størrelse, hvad man kan se af Materialierne og Arbejds-lønnen ⁵⁾.

I et borgerligt Hus kunde et sådant Locus selvfølgelig stå hen År efter År, uden at man behøvede Natmesterens Tjeneste, og som det ses af Universitets-Regnskaberne, har man undgået at benytte den, idet man brød

¹⁾ Daniel Sanders tyske Ordbog.

²⁾ I. K. Irmicher. Luthers samlede Værker 61 B. S. 113. Sml. 60 B. S. 314.

³⁾ Regnsk. 1576 M, 1587 E.

⁴⁾ Regnsk. 1544 P, 1586 K, 1587 E.

⁵⁾ Regnsk. 1543 d, 1544 P, 1586 K.

det gamle Secret ned, kastede Kulen til og opførte et nyt¹⁾; men selv dette Arbejde lå på Grændsen af det uærlige, og derfor hedder det 1622: »To Pligskarle, for de »over hyde« et fuldt gammelt Secret i Gården, som var aldeles fuldt af Materie, hver 2 Mk., for det var så groft Arbejde, hvilket så skete hemmeligt«.

Selvfølgelig kunde Privetet renses, og i Universitets-Gården kunde man i hvert Fald ikke grave Grube ved Grube; men Natmesterens Besøg var ikke alene højst ubehageligt, men kostede til med næsten ligeså meget, som et nyt Hus kunde bygges for, især da der undertiden var betydelige Reparationer at udføre, når man endelig var ham kvit. — Hvor ubehageligt det kunde være at få et sådant Arbejde udført, kan man se af Regnskaberne for 1621, da begge Studiegårdens Priveter bleve rensede; det hedder nemlig: »131 Læs a 22 β. — Ovenpå at renses, siden de igen kom. — Og fik de foruden Mad de første 3 Nætter 76 Potter Øl a 2 β, noch en Nat 34 Potter a 4 Alb. og 58 Potter a 2 β. Med Drikkepenge — 34½ Dlr. 11 β 1 Alb. — Borgmesters Svend for Natmesteren at tilsige 8 β«. — »Givet Tømmermanden for Privet at gøre — med Skillerum, Døre og Stole —, som Natsvenden havde nedreven — 3 Dlr. 16 β«.

At sligt Arbejde var Rakkerarbejde på en Tid, da ingen ærlig Mand vilde røre ved et selvdødt Lam eller Svin²⁾, er en Selvfølge, og havde den af Dr. Troels Lund omtalte Bernt Hollænder³⁾ påtaget sig nogensomhelst anden Rakkergerning, havde han næppe fået blidere Medfart. Man behøver kun at mindes Universitets-Profes-

¹⁾ Regnsk. 1581 A, 1587 E, 1622 K.

²⁾ Regnsk. 1618, 1621 z⁴, 1623 z⁴, 1625 z⁴ o. fl. St.

³⁾ T. L. S. 85—87.

soren Anders Christensen, som, tvungen af den offentlige Mening, måtte opgive sine Dissectioner ¹⁾).

Iøvrigt har Dr. Troels Lund — bortset fra Bemærkningerne om Hyskenstræde, som ere vel kendte fra tidligere Arbejder, — kun en Note, der angår danske Forhold. Denne omhandler et Forbud fra Kong Hanses Tid, der selvfølgelig ikke er noget Bevis for Tilstanden i Slutningen af det 16de Århundrede, og hans Beskrivelse af »Hemmelige Huse« ²⁾ synes altså at savne Grundlag.

Hegn.

Den Usikkerhed, der herskede i det 16de Århundrede og bevirkede, at man låsede og lukkede så forsvarligt som muligt, var også Grunden til, at Lergårdene indtage så stor en Plads i Regnskabsposterne, og at Hegnet i Regelen var det første, der blev sat i Stand, når man havde erhvervet en Ejendom.

Der foreligger næppe noget Materiale, ved hvilket man kan påvise, at Lergårdene afløste Plankeværkerne — Bulværkerne —. De gamle Billeder synes at vise, at disse, der nærmest må opfattes som Rækker af Palisader, vare almindelige langt ind i det 17de Århundrede, og at de vare en Del lavere end Lergårdene. Disse stemmede i alt Væsentligt overens med Væggene i et Bindingsværks Hus, hvilede på Kampestens Grundlag, støttedes af Skråstiver og skærmedes mod Fugtighed af Planker, som dækkede den øverste Bjælke ³⁾.

Undertiden kunde Tavlene i en sådan Væg være

¹⁾ Rørdam Universit. Hist. II B. S. 656.

²⁾ T. L. S. 84.

³⁾ Regnsk. 1543 d, 1562, 1563 I, 1566 K, 1567 P, 1567 E, 1569 B, 1572 B, 1581 K o. fl. St.

murede ¹⁾, men det hørte til de sjældnere Tilfælde. Derimod indeholdt den altid en betydelig Mængde Tømmer, og til en Lergård, som blev rejst 1562 omkring Universitetets øde Have på Hjørnet af Voldgade og Larslejstræde, anvendtes ialt 2982 Alen Tømmer, som nu til Dags vilde have en Værdi af c. 10,000 Kroner; men da der ingen Oplysning er om Grundens Størrelse, kender man heller ikke Lergårdens Længde. Derimod blev der 1541 købt 662 Alen Tømmer til en Lergård mellem Collegii Gård og Dr. Olai Have, og dette Hegn må have været omtrent 70 Alen langt, så der er brugt c. 9 Alen Tømmer til hver Alen Plankeværk.

Indenfor Yderhegnet — til Grænse mellem Gårdsplads og Have — kunde man selvfølgelig nøjes med svagere Hegn, og i Fogedens Gård i St. Peders-Stræde blev der således sat et Risgærde 1567; men sådanne flettede Hegn vare iøvrigt hyppige endnu i Slutningen af det 17de Århundrede i Borggårdene ved de anseeligste Herregårde, hvad man f. Ex. kan se af de vævede Tapeter på Gl. Estrup. I vore Provindsbyer forekomme Risgærder undertagelsesvis den Dag i Dag.

Brolægning.

Som bekendt var det Skik i det 16de Århundrede, at enhver Grundejer brolagde sin Part af Gaden ²⁾, medens Communen tog sig af den Del, der lå ud for de offentlige Bygninger, og altså delte Vilkår med de private Grundejere.

¹⁾ Regnsk. 1564 B. 1574 G.

²⁾ Jævnfør Regnsk. Uddrag 1553 B. 1571 G. 1571 P. 1580 K. 1581 C. 1581 og 1583 Skindergade, 1584 A. 1587 D. 1590 G.

Når Dr. Troels Lund siger, at »Magistraten stundom pätog sig Brolægningen af Gadens Midte« ¹⁾, og støtter sin Formodning på Helsingørs Kæmnerregnskaber fra 1577 ²⁾, da er det undgået hans Opmærksomhed, at disse Regnskaber snarere bevise det modsatte; thi dels have de til Overskrift: »Oc haffuer jeg betalid huor Byes for-thaa er oc wdstrecker thette efter^{ne}«, og dels vise de enkelte Poster, at Udgifterne stemme med Overskriften og kun angå Fortov ud for sådanne Steder, som vare offentlig Ejendom. — Den Dag i Dag tages der iøvrigt Hensyn til Gadens halve Brede ved Ligning af Broskatten, og Grunde, som ligge ved offentlige Pladser, betragtes som liggende ved Gader af 30 Alens Brede. — Dette sidste Forhold er kommen til Anvendelse ved de ny anlagte Gader, hvis Brede overstiger 30 Alen, og her bro-lægger altså Magistraten Gadens Midte; men denne Bestemmelse skriver sig, som bekendt, fra det sidste Decennium.

Brolægnings-Udgifterne for Professor-Residentserne vare betydelige, og dette synes at bero på den Tilbøjelighed til at gøre højere Bro end Naboerne, som allerede omtales i Forordningen af 1458; thi Resultatet af denne »Højfærd« var selvfølgelig, at Vandet ikke kunde få Af-løb fra Nabo-Grundene, hvis Gader og Gårdspladser altså måtte forhøjes ³⁾, og derfor blev der anvendt så betydelige Mængder af Fyld, at der f. Ex. blev ført 147 Læs Jord og 20 Læs Sand til Gårdspladsen i Pædagogii Residents 1587.

Da man sikkert tør forudsætte, at ingen Grundejer

¹⁾ T. L. S. 63 Nt. 3.

²⁾ D. M. III R. 2 B. 221—23.

³⁾ Regnsk. 1583 Skindergade, 1587 K, 1588 o. fl. St.

skulde lægge Bro længere end til Gadens Midte, hvor hans og Genboens Part stødte sammen, kan man slutte fra Stenbroens Areal til Gadens Brede. — Da Skindergade blev omlagt 1581 og 1583, fik Brolæggeren Betaling for 79 □ Favne Bro ud for Residentserne, hvis samlede Façade var c. 40 Favne, og det brolagte Stykke Gade må altså have været omtrent 6 Alen bredt og i Overensstemmelse med Skindergades halve Brede nu til Dags. — Da hele Universitetets Bro i Nørregade — fra Kirkegården til Skidenstræde — blev omlagt 1629, udgjorde denne 361 □ Favne. Fra Kirkegårdens sydvestlige Hjørne til Midten af Skidenstræde var c. 100 Favne, og Stenbroen var altså omtrent 11 Alen bred, hvad der nogenledes stemmer med Nørregades nuværende halve Brede ud for Universitetet ¹⁾).

Dr. Troels Lunds Beskrivelse af Brolægningen i det 16de Århundrede ²⁾ synes ikke at have noget at støtte sig på; thi den eneste Note, der iøvrigt henviser til en anonym Artikel i et af vore Dagblade, kan kun angå Ordet »Fortoft«.

Når Dr. Troels Lund ³⁾ tager Dr. O. Nielsen ⁴⁾ til Vidne på, at Brolægning ikke omtales for Kjøbenhavns Vedkommende før omtrent År 1500, da benytter han en løsreven Sætning, som er misforstået; thi Dr. Nielsen anfører en Forordning fra 1458, der angår Brolægning ⁵⁾, og der-

---

¹⁾ Den lille, tilsyneladende Uoverensstemmelse mellem Gadens daværende og nuværende Brede hidrører fra, at Universitetet ejede Nabo-Grunden til Bispegården og følgelig på en mindre Strækning måtte brolægge Gaden i hele dens Brede.

²⁾ T. L. S. 63.

³⁾ T. L. S. 62, Nt. 99.

⁴⁾ O. Nielsen Kjøbh. i Middelald. S. 302.

⁵⁾ Anf. Sk. S. 303.

til kommer, at Per Broelægger — Borgmester Jens Broelæggers Fader —, som gav Broelæggerstræde Navn, levede ved Midten af det 15de Århundrede ¹⁾).

Iøvrigt kan Gadernes Broelægning føres langt længere tilbage i Tiden. Den omtales nemlig i Byretterne for Slesvig, Flensborg, Roskilde og Holbæk, som skrive sig fra det 13de og 14de Århundrede, i de ældre Kæmpeviser samt hos Saxo ²⁾), og ved offentlige Arbejder har man gentagne Gange stødt på ældgammel Broelægning i betydelig Dybde. — Når Dr. Troels Lund mener, at Broelægger-Håndværket er kommet til Norden samtidig med Sigbrit ³⁾), tager han følgelig fejl. — Broelægningen er sandsynligvis indført fra Tydskland; thi i den lybske Stadsret, som er given af Henrik Løve i det 12te Århundrede, omtales allerede Vedligeholdelsen af Gadernes Stenbro ⁴⁾).

Borgmester-Stenene eller Kindstenene ⁵⁾ — således som vi endnu kende dem fra Gader med gammeldags Broelægning — danne hverken en Kam ⁶⁾ eller en Rendesten ⁷⁾), men ligge i Højde med den øvrige Broelægning og ere en Slags Erstatning for en Række Fliser.

Hvad Rendestenene angå, da må vi vistnok — så længe vi ikke have fyldigere Oplysninger om Fortidens Forhold — holde os til det, der er bevaret til vor Tid og endnu kendes fra Provindsbyerne: Når Gaden er en snæver Smøge, da er der en Rendesten langs Midten af Slippen; er den noget bredere, har den Rendestene langs

1) O. Nielsen. Kjøbh. i Middelald. S. 310—11.

2) I. Kinck. Årbøger for nord. Oldk. og Hist. 1874 S. 322 o. fl.

3) T. L. S. 62.

4) I. Kinck ovn. St.

5) Moth's Ordb.

6) Sml. T. L. S. 63.

7) Sml. T. L. S. 64.

Husrækkerne, og er den tilstrækkelig bred, da er den forsynet med Fortov; men selvfølgelig udelukker Regelen ikke Undtagelser.

Kirkeristerne omtales gentagne Gange i Brolægnings-Regnskaberne ¹⁾, og såvidt man kan skønne, have de været til Stede overalt i vore Købstæder. — En sådan Kirkerist lå som en Bro over Graven, der spærrede for Indgangen i Muren, som hegnede Kirkegården, og medens Folk uhindret kunde passere dens smalle Jærntremmer, kunde Dyrene, som gik på Gaden, kun komme over, når Graven var opfyldt ²⁾).

Brønde.

Den Mangel på Soliditet og de deraf følgende hyppige Reparationer, som vi gentagne Gange have set i det Foregående, giver sig også til Kende for Brøndenes Vedkommende, og Brønde, der »skyde igen«, vare Anledning til hyppige og betydelige Udgiftsposter ³⁾).

Årsagen hertil var den, at man klædte Brønden med Plankeværk. — Dette konstrueredes som alt andet Bindingsværk med Fodstykker forneden, med lange Hjørne-

¹⁾ Regnsk. 1571 G, 1590 G.

²⁾ I Kjerteminde fortæller man endnu om de hyppige Råb fra Torvet: »Der æ i Gris fallen i, kom å hjælp ham op!« — Traditionen mælder ligeledes, at Byens Borgere, der kæmpede i Gaderne mod en overlegen Fjende, trak sig tilbage til Kirkegården, som var en Slags Fæstning. En af de stærkeste Mænd stillede sig i Døren bag Kirkeristen og forsvarede Overgangen. Syv Fjender havde han fældet, da den ottende gav ham Ulivssår, og til Minde om hans Dåd blev hans blodige Dragt hængt under Kirkehvelvingen, hvor Resterne af den endnu findes. Navnet er glemt; han mindes som: »Helten fra Svenske-Krigen«.

³⁾ Regnsk. 1539 L, 1571 G, 1584 A o. fl. St.

stolper, der afstivedes med Løsholter, og med Hammere, der samlede det foroven. På Stolperne blev slået Deller, som synes at have siddet på Ydersiden af Tømmerværket, og dette blev rejst i Midten af én temmelig stor Fordybning, som siden delvis måtte fyldes med Jord, der blev stampet fast omkring Brønden ¹⁾).

Træværket over Jorden give Regnskaberne ingen tydelige Oplysninger om; de nævne kun Galgen, hvori Spandene — »Jungerne« — hænge, samt Brøndrebene og korte Jærnkæder, der vel sagtens have lænket Spandene til Brøndrebene; men på Billeder af danske Købstæder fra det 16de Århundrede finde vi de Former, der endnu ere bevarede i vore Landsbyer: Den åbne Brønd med et simpelt Hegn og den velbekendte gammeldags Vippebrønd, samt Galger, der ere forsynede med et Bræddetag, som vel nærmest skal beskærme Brøndrebene.

---

¹⁾ Regnsk. 1543 d, 1563 P, 1568 K, 1572 B, 1573 E, 1573 A, 1584 A, 1584 B, 1586 F, 1587 E o. fl. St.

VÆRELSER.

Som en Følge af hele den Måde, hvorpå Husholdningen var indrettet i tidligere Tider, måtte man, som det allerede er sagt, have en overmåde stor Udenomslejlighed. Altså kunde kun en forholdsvis lille Del af den betydelige Bygnings-Complex være indrettet til Beboelse: men da velstående Borgere i Regelen havde deres egen Gård og ingen Lejere, så boede de i det Hele taget bedre end nu til Dags, og dette gælder ikke mindst om Professorerne ved Københavns Universitet i det 16de og Begyndelsen af det 17de Arhundrede.

Lejlighederne vare ganske vist ikke overdådige i en sådan Grad som den Residents, der i det 18de Århundrede lå på det sydlige Hjørne af Nørregade og Krystalgade og tjente Prokantslerinde Pontoppidan til Enkesæde. Denne omfattede nemlig 15 elegante Værelser og en fuldstændig herskabelig Udenomslejlighed ¹⁾, hvis Fladerum synes at have været større end det, der optages af de 3 nuværende Professorboliger i Universitets-Firkanten.

---

¹⁾ Fortegn. i Universt. Arch. Pakke 153.

Ikke desto mindre må de ældste Residentser have været meget rummelige; thi den Bolig, som blev indrettet 1625 i den Gård, der var købt af M. Johannes Stephanus, havde 11 Værelser samt tilsvarende Udenomslejlighed ¹⁾, og i den mindste af det 16de Århundredes Residentser — Pædagogii Gård — var 6 Værelser: Stuen, Sengekammeret, Skorstenskammeret (et Værelse med Kamin), Studerkammeret, Sommerstuen og den store Sal ²⁾.

Som bekendt var Udstyrelsen af de indre Rum overladt til Professorerne selv ³⁾; men at det ofte har været strengt nok at forlade en Residents, som nylig var sat i Stand, får man et Vink om i den Replik, der ligesom et Afskedssuk slutter M. Desiderius Fos's Regnskab, da han 1583 forlader Pædagogii Gård, hvor han havde boet 3 Fjerdingår ⁴⁾: »Noch lagde ieg megit vd bode itt och andet att forbedre gaarden med huilket ieg icke ville ey heller torde optegne.« — Så har han endda opført en Malerregning, som Professorerne have strøget ⁵⁾.

¹⁾ Invent. i Universt. Arch. P. 153, Regnsk. Uddrag S. 132—46.

²⁾ Regnsk. 1552—91.

³⁾ Engelstoft Universitets- og Skoleanaler 1811, 3, S. 20 fg.

⁴⁾ M. Desiderius Fos har vildledt Dr. Rørdam — Kjøbenhavns Universitets Historie I. D. S. 123 —, idet han har givet sit Regnskab den urigtige Overskrift: »Hvad jeg haver adlagt at forbedre S. Peders Gård med, dér jeg boede på 3 Fjerdingårs Tid«. At M. Fos har ment Residentsen bag St. Peders Kirke (Pædagogii Residents. — Se Kortet K), fremgår af, at hans Separat-Regnskab er opført i Hoved-Regnskabet under Pædagogii Residents., og bestyrkes derved, at der allerede den Gang var hengået en lang Årrække, hvor der ikke forekommer en eneste Udgift til St. Peders Gård, hvis Grund var en Del af Regentsens nuværende Område (Se Kortet a ⁵⁾), som altså må være solgt eller mageskiftet fra Universitetet og muligvis allerede dengang hørte med til Frisernes Ejendom.

⁵⁾ Special Regnsk. i Pakken 153 sammenlignet med Hovedregnskabet.

Derfor er det allerede meget, at der kan gøres så temmelig fuldstændig Rede for et Par Residentser i Begyndelsen af det 17de Århundrede, og at der er spredte Oplysninger fra det 16de Århundrede, som tyde på, at Forandringerne ikke have været store i det omtalte Tidsrum. Som noget tilsyneladende enestående skal kun udpeges det »udhugne« Loft og de malede Ruder fra 1543 og 1544¹⁾.

Den ene af de ovennævnte Residentser — den i M. Johannes Stephanii Gård — kende vi fra en Inventarieliste²⁾ over det nagelfaste Bohave, der præsenterer os en Række panelede Værelser, som vel næppe have været synderlig forskellige fra dem, vi kende fra samtidige, velhavende Borgerhuse, som endnu ere bevarede i Provindsbyerne. Her ere Dørkarmene ofte særlig smykkede, og langs med Loftet løber i Regelen en udskåren Frise, medens Væggene ere inddelte i Felter, hvis Rammer og Fyldinger ere forsynede med mere eller mindre pyntelige Lister og andet Snitværk. I Overensstemmelse hermed står også Beskrivelsen af Panelerne i den ny Studenter-Stue³⁾.

Alle Panelerne i Residentserne vare malede, hvad der er såmeget mere værd at lægge Mærke til, som der ganske vist er begået en Del Fejl ved Restaurationer, hvor man har betragtet Farven som en Oversmøring fra senere Tid og derfor har skrabet den bort. — I de fleste Værelser vare Panelerne ensfarvede: Røde, gule eller

---

¹⁾ Regnsk. 1543 d, 1544 a⁵.

²⁾ Universt. Arch. Pakke 153. Regnsk. Uddrag S. 132—46.

³⁾ Regnsk. Uddrag S. 102—4.

grønne¹⁾. I Salen stode de derimod i broget Pragt: Grønne, sorte, blå og med Urtepotter²⁾, og denne korte Beskrivelse tør man måske — i Overensstemmelse med, hvad der kendes andensteds fra — forstå således, at Rammestykkerne vare grønne og Listerne sorte, medens Fyldingerne prangede med Blomstermalerier på blå Grund.

Den anden Række Værelser, der kan gøres Rede for, hørte til den ældste Residents i Studiegården, som var overdraget Oekonomen ved Communitetet og derfor var andre Love undergiven end Professor-Residentserne i Almindelighed. Disse Værelser vare vistnok mere gammeldags end de i Stephanii Gård, ihvorvel de Moder, vi her stifte Bekendtskab med, kunne påvises langt ind i Århundredet for Kjøbenhavns Vedkommende og lige til Slutningen af Christian den Femtes Tid i Landets af-sides Egne.

I Samklang med Tidens Smag vare de stærke og brogede Farver særlig repræsenterede, og navnlig må de gule Lofter med de røde eller brune Bjælkelag have været braskende³⁾. — Et sådant Loft, rødt og gult, omtales endnu i Frederik den Tredies Tid i Bibliothekssalen over Trinitatis Kirke⁴⁾, og et noget lignende Loft, malet med skinnende rød Kalkfarve og med hvide Striber på Bjælker og Knægte, findes på Herregården Høgholt i Vendsyssel.

Hvad Væggene angår, da vare disse i de fleste Væ-

¹⁾ Regnsk. Uddrag S. 133—39.

²⁾ Regnsk. Uddrag S. 138.

³⁾ Regnsk. 1613 »Oekonomi-Stue«. 1616 Sengekammeret, det lille Kammer og Havestuen. 1635 — Kirken i Regentsen — Bjælkerne mønjerøde, Loftet gult anstrøget og ferniseret.

⁴⁾ Wolfs encomion S. 359.

relser forsynede med Lister, som man ved festlige Lejligheder kunde hænge det Klæde på¹⁾, hvormed Stuen blev draget, eller Glindings-Tapeterne²⁾, som trådte i dettes Sted. Til daglig Brug kunde man dog ikke nøjes med de tarvelige hvidtede Vægge, og derfor måtte Maleren pynte dem — »kride og sætte Liljer«³⁾ —. Disse Liljer ere kun nærmere omtalte en eneste Gang og ere da beskrevne som sorte Liljer; men to gammeldags Væggedecorationer — en i et borgerligt Hus i Malmø og en i den ovennævnte Stue på Høgholt — have ligeledes sorte Liljer på hvid Grund og ere Contourtegninger med sparsomt pålagt Farve, der minde om det 16de Århundredes Kalkmalerier i Kirkerne. — I og for sig er det jo ret rimeligt og stemmer godt med Tidens øvrige Forhold, at Decorationerne i Kirkerne og Hjemmene ikke have været synderlig forskellige; men forhåbentlig vil der findes en Del mere Materiale, som kan klare dette Forhold.

I samme Residents såvelsom i den gamle Studenter-Stue fandtes desuden Spån-Tapeter, hvis Sammenføjninger vare skjulte af Trælister⁴⁾. Disse Tapeter, som iøvrigt bleve decorerede ligesom de nøgne Vægge⁵⁾, vare altså til Syne i de borgerlige Huse, medens de i Slottene dannede

1) Regnsk. 1580 K. 1616 »Oekonomi-Stue«. Sengekammeret. Havestuen.

2) Ifølge Moth vare Glindings-Tapeterne af Lærred og broderede med farvet Garn, således som de endnu bruges i Skåne og overensstemmende med en Del af den såkaldte Hedebø-Syning.

3) Regnsk. 1613 »Oekonomi-Stue«, Grønne-Stue, Borgestuen, 1614 Borgestuen, 1616 Sengekammeret, Havestuen, ny sorte Liljer i Studenter-Stuen, 1626 »Oekonomi-Stue«.

4) Regnsk. 1613 Studenter-Stuen, 1614 s. St., 1616 Havestuen.

5) Regnsk. 1616 Studenter-Stuen, Havestuen.

et skjult Betræk, der skærmede de kostbare vævede Tapeter mod Fugtighed fra Murene¹⁾. På Christianshavn — i Strandgade Nr. 10 — findes endnu et sådant Tapet, som giver det Rum, hvor det er opslået, er ret lunt og hyggeligt Præg.

Forstuen i Oekonomens Residents var også decoreret — »stafferet«²⁾ —, og i Dørhammerens Sted var her »en lille Klokke at ringe sig ind med«³⁾. Gennem de røde Halvdøre⁴⁾ trådte man ud i det grønmalede Bislag⁵⁾, hvor der må have været særlig hyggeligt en Sommeraften i Skumringen, naar Vinden hviskede i Abildhavens Træer, medens Støjen i Studiegården var forstummet, og de karakteristiske, i høj Grad forskellige Bygninger syntes at hvile i en Dvale. Her lå Communitets-Bygningen til Højre og Collegium novum til Venstre, begge med Trappetårne og brogede Façader; lige ud for Residentsen ragede Frue Kirkes mægtige Spir op over Domus anatomica, og den gyldne Fløj fangede de sidste Solstråler, medens Skyggerne bredte sig over de lavere Partier. — Når Deposituri og Depositor gave Møde i deres Narredragter, har Bislaget dog sikkert haft sine fleste Gæster; thi Datiden sværmede, som bekendt, for Burlesker⁶⁾.

I enkelte Værelser var der Kaminer⁷⁾ — »Skorstene« —, hvis Mund undertiden lukkedes af Metalspjæld, og i Regnskaberne anføres: »En Jærn-Fals og et Spjæld

1) Kjøbh. Slots Invent. Regnsk.

2) Regnsk. 1630.

3) Regnsk. 1617.

4) Regnsk. 1613, 1615.

5) Regnsk. 1613, 1624, 1628.

6) Se Rørdam: Fra Universitetets Fortid. S. 71 o. flg.

7) Regnsk. 1543 d, 1581 K, 1583 K, 1584 A, 1586 B, 1587 D.

af Kobber, som var beslæet med Jærn. 1) — Der forekommer ingen Kamin-Indfatninger af hugne Sten, og dette var heller ikke at vente: thi i det 16de Arhundrede vare disse endnu sjældne på Borge og Slotte, hvor en muret Gesims og Frontispice i Regelen udgjorde Skorstenenes eneste Prydelse 2).

En stor Del af Stuerne var forsynet med Vindovne — 3: Ovne med Døre —, og disse vare: Stenovne, murede Kakkellovne 3), 3) Jærnovne med Kakkelpotter 4) og

1) 1543 d.

2) Herfra undtages dog det ældste Frederiksborg og Kronborg.

3) I Følge Lehns-Regnsk. blev en Kakkellovn på Malmø-Hus 1541 malet med Mønje og har altså været rød. I Følge Rentemest-Regnsk. anstrøg »Rasmus Maler aff Kiøbenhaffn enn Kackeloffuen paa Renthekammerett med sinn egegn farfue, gummj och Lauendellwand«. 1850.

4) Kakkelpotterne ere beskrevne hos Dr. Troels Lund II B. S. 204.

Når samme Forfatter skriver S. 190, at man ved Ildningen kan påvise den store Forskel mellem før og nu, da er denne Påstand urigtig; thi i Jyllands skovløse Egne, hvor man ikke har anden Brændsel end Tørv, der hører det endnu til Undtagelserne, at man gør Ild ved Hjælp af Tændstikker. I Hjørring f. Ex. har man for Skik om Aftenen at rage Gløderne tilbage i Ovnen, lægge to Tørv oven på dem og dække det Hele til med Aske, hvorved man opnår, at Forbrændingen sker så langsomt, at man næste Morgen har gode Gløder, og »Bålene«, der brændte om Natten i gamle Dage (T. L. S. 188), kunne således reduceres betydeligt. — Ikke desto mindre ere to Tørv om Dagen en følelig Udgift for Fattigfolk, og Ødselhed er, som bekendt, ikke Jydernes Fejl. Derfor møde Småfolk om Morgen i de velhavende Huse og hente Gløder, »låne Ild«; men de løbe ikke om med Gløderne på en Tørv (Saml. T. L. S. 190); thi prøvede de på det, fik de »Utak« isteden for Ild. De møde med en Ildpotte — en lille trebenet Tingest af Metal med et Træskaft —, den samme, som man for halvhundrede År siden satte ind på Bordet tillige med Glød-Saxen til Brug for Tobaksrygere; thi dengang kostede et Bundt Svovlstikker 12 Sk. og var en Luxusgenstand, som ikke blev anvendt i Husholdningen:

Ovne, som vare helt af Jærn. — Som det vil ses af Regnskabs-Uddragene, er der et ikke ringe Materiale til Belysning af disse Ovne¹⁾; men dette er dog langt fra tilstrækkeligt til, at vi kunne danne os et Billede af dem. Her skal kun gøres opmærksom på, at selve Fyrstedet samt Forsiden — »Kakkelovnsmundten« — af Potteovnen ofte var muret af Kakkelovnssten, at den Jærnovn, der blev opsat i den ny Studenter-Stue 1627, blev forsynet med Potter, og at de eneste Ovne, der synes at have været helt af Jærn forekomme 1625 i Stephanii Gård²⁾. Sluttelig tør jeg måske fremsætte den Gissning, at på de Ovne, som kun delvis vare Potteovne, dannede Kaklerne den øverste Etage, medens den

derimod tog man det frem, når der var Gæster, og i Følge pålidelige Folks Beretning strøg man så en enkelt af, for at de Frenmede kunde beundre Mærkværdigheden og overbevise sig om: »Te de wa ette jenne Løwn me de her ny Riwstekker.« — Iøvrigt kan den Kone, som er så fattig, at hun ikke har en Ildpotte, meget godt høre Gløderne i en Lerpotte, når hun er forsigtig, og der er ingen, der klager over at være »en forfrossen Stakkel, som famler sig frem på bælgmørke Gader for at tigge lidt Ild hos Nabo eller Genbo« (T. L. S. 190); thi Fattigfolks Kår ere alt for trange, og den Styrke, de udvise under de hårde Forhold, er for betydelig, til at de skulde klynke for så lidt.

¹⁾ Regnsk. 1543 d, 1544 a⁵, 1566 E, 1566 I, 1566 K, 1568 P, 1573 B, 1574 E o. m. fl. St., særlig Invt. Regnsk. Uddrag S. 133—42 samt 102—109.

²⁾ På Slottene stillede Forholdet sig anderledes. De ældste Jærnovne, jeg har funden, forekomme i Rentemester Regnskaberne for 1562—63. To af disse kostede 120 Daler, medens en mindre Jærnovn betaltes med 22 Daler. — De bleve købt hos Henrich Maszebeck i Lybek, og samme Mand forsynede i en lang Arrække Frederik den Anden med en betydelig Mængde Ovne, som hyppig vare smykkede med Kongens og Dronningens »Wabenn, Titeler och Bogstaffue«. — Den Jærnovn fra det 16de Århundrede, som findes på Oldnordisk Museum, er følgelig ikke »en mærkelig Undtagelse«, som Dr. Troels Lund skriver S. 370.

nederste var af Jærn. I Overensstemmelse hermed kan man i hvert Fald forstå Udtrykket: »At opsætte en Kakkelovn på en Jærnovn.«¹⁾

Til Værelsernes nagelfaste Inventarium hørte Foldebordene²⁾, som endnu i Begyndelsen af dette Århundrede vare almindelige i vore Købstæder, men nu til Dags ere sjældne Undtagelser. Bordbladet var fæstet til Væggen ved Hængsler og i Almindelighed støttet af et bevægeligt Ben. Når man ikke vilde benytte Bordet, blev Pladen slæet op og fastholdt i lodret Stilling ved Hjælp af en Hvirvel.

Fodskamlerne³⁾ og særlig de forskellige Former af Bænke: Slagbænke, Foldebænke, Kistebænke, Panelbænke og andre Bænke⁴⁾ vare dog det hyppigste faste Inventarium; men derimod forekommer der ikke en eneste Alkove eller noget andet Sengested i Universitets-Regnskaberne.

Det er altså kun de tomme Værelser, vi her lære at kende. Til Oplysning om Løsøret er der derimod andensteds et rigt Materiale. De smukke udsyede Bænkedyner, samt de tilsvarende baldyrede Ryghynder, Stolene med deres mangfoldige Former, Bordene med de spraglede Tæpper, de kostelig udskårne, brogede Skabe og Kister og de tilsvarende jærnbundne med deres pyntelige Beslag, samt de mange Småting, der tjente til at forøge den hjemlige Hygge, medens Gothikens og

¹⁾ Repholtz. Beskrivelse over Baroniet Stampenborg. Kbhvn. 1820. S. 163.

²⁾ Regnsk. 1585 E, 1621, 1622.

³⁾ Regnsk. 1543 d, 1573 K, 1617, 1626 o. fl. St.

⁴⁾ Regnsk. 1543 d, 1544 a⁵, 1564 A, 1573 K, 1579 A, 1580 E, 1580 K, 1581 H, 1583 K o. fl. St.

Renaissancens rige Former optrådte jævnsides, alt dette lover et rigt Udbytte, men kræver tillige omfattende Undersøgelser. Først, når disse ere vidt fremskredne, vil der kunne gøres Rede for, hvor stor en Part, der tilhørte de borgerlige Huse ¹⁾).

---

¹⁾ Ikke alene fra Tiden efter Reformationen, men også fra de nærmest foregående Århundreder er der et ingeniørligt ringe Materiale til Danmarks Culturhistorie. — Blandt Oplysninger, Hr. Dr. Kr. Erslev har haft den Godhed at meddele mig, skal jeg fremhæve, at allerede **1413** mistede en dansk **Bonde** »Sengklæder. 2 Par **Linlagener** (og) et Sengetæppe så god som 1 Nobel«. — Docum. i Geh. Arch. — Følgelig er det ikke at undres over, at anseelige Folk allerede 100 År tidligere havde Sengklæder og linnede Lagener; men ovenstående Oplysning får forøget Betydning, når den sammenholdes med Dr. Troels Lunds Beskrivelse — S. 36 — af de danske Bønders Sovesteder i Slutningen af det **16de** Århundrede: »Sengklæderne vare højst tarvelige, løs Halm til Underlag og nogle Skind til Dække.« — Noterne — S. 341 — indeholde intet Bevis for Påstanden; thi Hytterne i Bleking repræsenterer selvfølgelig ikke de danske Bøndergårde.

PROFESSOR-RESIDENTSER 1581.

De tre største Professor-Residentser — *A*, *B* og *C* — optog hele det Kvarter, som lå imellem Store Kannikestræde og Skidenstræde, Lille Fiolstræde og det Stræde, som løb fra Store Kannikestræde til Skidenstræde, øst for Residentserne ¹⁾. Dette — *a*¹ — solgte Magistraten 1567 til Johan Friis, som lagde det til den Grund, han ejede, øst for samme, og således forsvandt altså denne Gade, som iøvrigt kun var 8 Alen bred ²⁾. Hint — Lille Fiolstræde — derimod er først anlagt efter Reformationen og omtales første Gang i Universitets-Regnskaberne 1545, da det ny Stræde hos Dr. Christiern Torkelsen Morsing blev brolagt. Før den Tid var der kun en blind Gyde, som førte fra Skidenstræde til Cantorens Port, som var omtrent midt i det nuværende Lille Fiolstræde, og syd for denne stødte den gamle Degnegård — *A* — til den forhenværende Cantorgård — *ø* — ³⁾. Disse tre Residentsers Grund, som nu er delt i 17 Grunde, af hvilke flere ere anseelige, udgjorde

---

¹⁾ Regnsk. 1580—1591, Regnsk. Uddrag S. 149.

²⁾ Kjøbh. Dipl. I 313.

³⁾ Se Dr. O. Nielsen: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse III D. S. 6 og flg.

c. 18,500 □ Alen og optoge næsten ligeså stort et Rum som hele den Plads, der nu til Dags omgiver Frue Kirke.

Alle tre Residentser havde store Haver ud mod Skidenstræde; men største Parten af disse blev overdraget Frederik den Tredie 1664, da Kongen var kommen i Besiddelse af Grev Rantzaus Gård — øst for det nuværende Borchs Collegium —, og den Grænse-Linje, som den Gang blev draget, er sikkert den samme, som endnu afslutter Grundene til Skidenstræde mod Syd. Iøvrigt lod Kongen forespørge hos Universitetets Professorer, hvad de vilde have for ovennævnte Haver, og fik til Svar: »At de intet derfor kunde begære, mens eftersom H. M. var Herre over Residentserne og Haverne, kunde H. M. nådigst gøre, hvad Hannem behagede, hvormed de underdanigst vare tilfreds.«¹⁾

Haverne vare allerede 1635 overdragne til Universitetets Kantsler, Christen Friis til Kragerup, og derved blev Brugsretten unddragen Residentsernes Besiddere, uden at Universitetet havde afstået sin Ejendomsret; thi Kantsleren havde udtrykkelig forpligtet sig til at tilbagelevere Haverne, såsnart Consistorium forlangte det. — Det Document, der angår Overdragelsen, er påtegnet: »Cancellarij foruaring paa haffuerne bag Professorum Residens hannem undt.«²⁾ — Iøvrigt havde Christen Friis — i Følge Consistoriums Acter — allerede 1623 og 24 fået Ret til at benytte en Del af Dr. Oluf Worms Residens, som lå næst op til, vesten for den Gård, han havde

¹⁾ Badens Universitetsjournal 1797. S. 113.

²⁾ Universit. Archiv, Pakke 153 — Regnsk. Uddrag S. 152.

købt af Universitetet, samt en Del af Regentsens Grund næst op til, østen for samme Gård.¹⁾

Hvad Bygningernes Indretning angår, er der færre Oplysninger om de større Residentser end om de mindre, dels fordi Besidderne af hine, som ikke mere skulde optere en ny Bolig, vare mere velhavende og foretog flere Forandringer på egen Bekostning, og dels fordi der i Universitets-Regnskaberne oftere er opført større Summer til Byggeforetagender, »som Dr. N. N. selv gjorde Professorerne Rede for«, uden at de enkelte Poster ere specificerede.

A. Den anseeligste af Residentserne — den gamle Degnegård — vendte ud til Store Kannikestræde, Lille Fiolstræde og Skidenstræde²⁾. Den havde et Areal på c. 8000 □ Alen, der — ifølge Meddelelse fra Sagkyndige — nu til Dags vilde have en Værdi af hen imod 300,000 Kroner; men som det vil ses af Kortet, var Grunden også stor nok til, at Frue Kirke kunde have ligget på den, og der vilde endda have været ikke ringe Plads tilovers.

Fra hvilken Side man end nærmede sig Residentsen, fik man Indtryk af, at man stod over for en lille Fæstning, der mindede om mangt et Herresæde ude på Landet, således som vi kende det fra gamle Billeder.

Rundt om Grunden løb en Bindingsværks Ringmur³⁾, der hist og her veg Pladsen for Bagsiden af et Udhus⁴⁾,

¹⁾ Werlauff: Kjøbenhavns Universitets-Bygnings Historie 1836, S. 29—31.

²⁾ Regnsk. 1580—1591, Regnsk. Uddrag S. 149, O. Nielsen Kjøbh. Hist. og Besk. III, D S. 6.

³⁾ Regnsk. 1545, 1581, 1583, 1884 o. fl. St.

⁴⁾ Regnsk. 1574, 1576, 1581, 1585, 1586 o. fl. St.

hvis få Vinduer ud mod Gaden — såvel i øverste som i nederste Etage — vare forsynede med forsvarlige Jærnstænger ¹⁾, og disse have muligvis haft spidse Side-Hager — ligesom dem, der endnu ere bevarede i Malmø, — beregnede på at gøre Tyvene Adgangen besværlig, når de ved Nattetider satte Krybe-Kragen til Muren for at gøre Indbrud ²⁾.

Adgangen til Residentsen var — ligesom på Herregårdene — gennem en særlig Portbygning ³⁾. Portfløjene vare gjorte af forsvarlige Planker og forsynede med svære, smeddede Hængsler, der vel sagtens bredte deres snirklede Ornamenter vidt ud over Fladerne — således som vi kende det fra mange andre gamle Beslag — og derved tjente både til Værn og til Prydelse. Iøvrigt var det kun ved enkelte Lejligheder, at Fløjene knagede på deres Stabler; til daglig Brug var der lukket med Lås og Bolt og Slå. Så gik man ud og ind ad en liden Låge — »hos Porten« —, der stængedes ved Nattetider; men iøvrigt var forsynet med dobbelt Lukke til at aflåse indvendig og udvendig. Her var anbragt en vældig Dørhammer, hvis dundrende Slag averterede, at Omverdenen havde noget med Beboerne at skaffe; men at Fremmede bleve modtagne med en vis Forsigtighed, er antydnet i Regnskaberne, hvor der forekommer en Lænke til Lågen ⁴⁾, som vel næppe kan have været andet end en Sikkerhedskæde, der holdt Døren på Klem, medens man affærdigede ubudne Gæster.

---

¹⁾ Regnsk. 1579, 1582.

²⁾ I Følge Moth var Krybe-Kragen »en Lægte med Trin på begge Sider, som Tyve bruge at krybe op i Huse med.«

³⁾ Regnsk. 1566, 1576.

⁴⁾ Regnsk. 1589.

Var man så kommen ind, og stod man på den rummelige Gårdsplads, da kunde man vel se på Tårne og Spir, som ragede frem over Tagrygge og Trætøppe, at man var midt i Hovedstaden; men hævdede man ikke Blikket ud over de nærmeste Omgivelser, da måtte man snarest tro sig hentryllet til en enlig Gård i en afsides Egn på Landet.

Til den ene Side lå Stuehuset — en grundmuret, toetages, gothisk Bygning fra Kannikernes Tid — med røde Mure, med pyntelige, kamtakkede Gavle og sikkert med spidsbuede Blindinger over de forholdsvis små Vinduer¹⁾. Til Baggrund havde det Abildhaven²⁾, og særlig når Træerne vare dækkede med Bloster, når de lysegrønne Blade pippede frem gennem det hvide og røde Tæppe, der bredte sig fra Gren til Gren, må dens dybe Alvor have trådt stemningsfuldt frem³⁾.

På de andre Sider af Gårdspladsen, som var brolagt⁴⁾ og forsynet med Brønd⁵⁾, og hvor man vist tør tænke sig et rigt Dyreliv, lå en Del Bindingsværks Ud-huse — klinede og kalkede, med tjærede og rødmalede Stolper —, dels Halvhuse, der støttede sig til Ringmuren, og dels Bygninger på et eller to Stokværk, med Svaler⁶⁾.

Abildgården, som strakte sig fra Stenhuset til Skidenstræde, var af betydelig Størrelse, og ud mod denne var

¹⁾ Regnsk. 1564, 1574, 1580, 1581, 1582 o. m. fl. St.

²⁾ Regnsk. 1581, 1582, 1584, 1586, 1588 o. fl. St.

³⁾ Der er en Afbildning af Huset på en Aquarel på Rosenborg, som er gengivet i Matzens »Universitetets Retshistorie«, Til-læget til II B. S. 13, hvor Bygningen rager frem over Volden lige for Frue Tårn.

⁴⁾ Regnsk. 1584 (Reparation).

⁵⁾ Regnsk. 1569, 1573, 1584.

⁶⁾ Regnsk. 1552, 1564, 1566, 1566, 1576 o. m. fl. St.

Våningshuset forsynet med et Udskud¹⁾. Her havde Rasmus Glad sit Studerekammer. Her digtede han altså sine berømte Carmina, og medens han priste den danske Sommers Ynde, kunde han delvis nyde den på egne Enemærker.

Næst op til Studerekammeret lå en stor Forstue med Vindeltrappe, og blandt de øvrige Husrum nævnes: Stegerset, Kammeret ved Stegerset, Sengekammeret, det inderste Kammer, Havekammeret, den store Stue og det ny Studerekammer på første Sal²⁾.

Degnegården nævnes første Gang i Året 1299, da den pavelige Legat Isarnus stævnedes Kongen og Ærkebispem til at møde her, for at han kunde dømme i deres Strid³⁾.

Under Kjøbenhavns Belejringer 1523 og 1534 var den Skuepladsen for flere fremragende Oprin⁴⁾, og således knytter der sig mørke Minder til Residentserne; men til Gengæld var den i Århundreders Løb Hjemstavn for Mænd, der hørte til de bedste i Landet, og blandt Bøerne nævnes:

Christiern Torkelsen Morsing.	1539—1560.
Rasmus Glad	1561—1574.
Anders Lavritsen	1575—1579.
Jakob Madsen	1580—1586.
Klavs Theophilus	1587—1604 ⁵⁾ .

¹⁾ Regnsk. 1579, 1580, 1582, 1586, 1587 o. fl. St.

²⁾ Regnsk. 1564, 1574, 1579, 1580, 1581, 1682 o. fl. St.

³⁾ O. Nielsen: Kjøbh. Hist. og Besk. II D, S. 13.

⁴⁾ Anf. Skr. S. 75 og 139.

⁵⁾ Se iøvrigt Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie, II B. S. 223—24 og 470, samt Engelstoft: Universitets- og Skoleannaler 1811. 3. S. 28.

Ovénstående Liste støtter sig til Universitetets Regnskaber; men før Ildebranden 1728 sad der en Sten i Muren, som vel burde fornyes og indtage en Plads ved Siden af Holbergs Mindetavle, og ved Hjælp af den kan Rækken forøges med:

Joh. Pauli Resenius,
 Casp. Brochmand,
 Joh. Johannis Resenius,
 Thomas Bang,
 Joh. Vandal,
 Erasmus Pauli Vindingius¹⁾.

I alt Væsentligt stemte Degnegården og de øvrige Professor-Residentser overens.

Overalt genfandt man den store Mængde Udhuse, såsom: Badstue, Bryggers, Salthus, Vognskur, Hestestald, Kohus, Svinegel, Gåsesti, Pilater og Vedhammer. Bryggerset indeholdt næsten altid en Folkestue — «Stuen hos Bryggerset» — og nogle Herberger. Våningshuset lå i Regelen på Grænsen mellem Gårdspladsen og Haven — ikke ud til Gaden — i Overensstemmelse med Forholdet i en Del af Adelsgårdene her i Byen, og således kunde altså den enkelte Bygning gøre sig gældende, uden at Nabo-husene, således som nu til Dags, toge Synet fra den.

Iøvrigt blev vistnok den Skik, at bygge Våningshuse med anseelige Façader ud mod Gaden, først almindelig, samtidig med at Handelsstanden og Håndværksstanden kom til Udvikling.

Kun tre af Professor-Residentserne havde grundmurede Huse, der alle skrev sig fra Kannikernes Tid;

---

¹⁾ Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie, I D, S. 125.

medens alt, hvad der blev bygget i det 16de Århundrede efter Reformationen, var Bindingsværk.

Hvad Udstyrelsen af dette angår, synes Universitets-Regnskaberne at bekræfte et foreløbigt Resultat, jeg er kommen til ved mine Undersøgelser af de endnu bevarede gamle Bygninger, nemlig det, at man i sidste Halvdel af det 16de Århundrede anvendte forholdsvis lidt Snitværk på Husene. I det 17de Århundrede prangede derimod, som bekendt, Façaderne med en Rigdom af Renaissance Ornamenter, og fra den katholske Tid have vi Levninger af udmærket smukt Billedskærer Arbejde, dels i gothisk Stil, dels Reminiscentser af ældre Stilarter, og en Del af dette er vistnok Husflidsarbejde.

B. I den tilstødende Residents, som lå ud for Lille Kannikestræde, boede:

John Mac Alpin..... 1553*¹⁾—1557,
 Niels Hemmingsen..... 1558—1580,
 Anders Lavritsen..... 1580—1589,
 Hans Olufsen Slangstrup... 1590—1596²⁾.

Af Udhuse forekommer: Bryggerset og Stalden, som begge lå ud til Store Kannikestræde, Vognskuret, Svingelen, Vedhammeren, Badstuen og »det Hus ved Brønden, som Doctors Skole var«³⁾.

Stuehuset var et Stenhus, som gjorde Skel mellem Gårdspladsen og Haven. Af Husrum nævnes: Forstuen, som var forsynet med en Vindeltrappe og en Glaslygte

1) Stjernen betegner, at vedkommende Professor rimeligvis har beboet Residentsen i længere Tid, end Regnskaberne angive.

2) Se iøvrigt Engelstoft: Universitets- og Skoleannaler 1811, 3, S. 25—26.

3) Regnskab 1553—91.

over Døren, Stuen, Kammeret, Studerekammeret, den store Stue og Køkkenet ¹⁾).

1580 synes denne Residents at have været bedre end Degnegården, da Theologus primus Anders Lavritsen flytter fra hin til denne. Iøvrigt nævnes Anders Lavritsen ikke på den ovenfor omtalte Sten, som sad i Degnegårdens Mur.

C. Nabo-Residentsen er der så få Oplysninger om, at der ikke kan gives en Beskrivelse af den. Blandt Beboerne nævnes:

Elias Rempolt..... 1562,

Jan Sasgers ..... 1563—1591*.

Ud mod Store Kannikestræde lå Bryggerset, og her var også en Port, som førte ind til Gårdspladsen ²⁾).

Som bekendt, var det en Del af denne Residents, som Oluf Borch købte 1688 og indrettede til et Collegium. Den sidste Professor, som boede her, var Berthel Bartholin ³⁾).

Residentserne på den sydlige Side af Store Kannikestræde — *D*, *E* og *F* — strakte sig fra denne Gade til Skindergade og fra nuværende Ehlers Collegium til Lille Kannikestræde ⁴⁾). Det samlede Areal var c. 7500 □ Alen. Den Professor-Gård — *D* —, som for Tiden beboes af Hs. Excellence Geheime-Conferentsråd Madvig og er den eneste af Residentserne, som er bevaret for Univer-

¹⁾ Regnsk. 1353—91.

²⁾ Regnsk. 1562—91.

³⁾ Engelstoft: Universit.- og Skoleannaler 1810, I, S. 205.

⁴⁾ Regnsk. 1580—91, Regnsk. Uddrag S. 150.

sitets-Professorerne, har kun Fjerdeparten af det Areal, som i sin Tid optoges af Degnegården.

D. I den østligste Residents boede:

Anders Lemvig .....1578—1591.

Ud mod Store Kannikestræde var en Porthbygning og en Stald. Blandt de øvrige Huse nævnes: Det lille Hus ved Porten, **Pilaten**, Vedhammeren, Bryggerset, det Hus hos Bryggerset og Huset over Kælderen. Et af Husene var forsynet med Svale og Kvist. Haven lå ud til Skindergade¹⁾.

Af Husrum omtales: Stuen hos Bryggerset (Folkestuen), Kammeret på øverste Loft. Stegerset og Studerekammeret²⁾.

E. Nabo-Residentsen beboedes af:

Klavs Hammer ..... 1564—1585,

Jørgen Christoffersen Dybvad. 1586—1591*.

Ud til Store Kannikestræde lå Porthuset og et Halvhus, som støttede sig til Lergården. Blandt de øvrige Bygninger nævnes: Det store, høje Hus til Gaden, Badstuen, Bryggerset, det lille Hus i Haven, **Pilaten**, Vedhammeren, Stalden, Kohuset og Gåsestien. Et af Husene var forsynet med en Svale. Haven lå ud mod Skindergade³⁾.

Af Husrum nævnes: Forstuen, Stuen, Kammeret næst Lillestuen, Sengekammeret, Studerekammeret, det øverste Kammer og Stegerset⁴⁾.

¹⁾ Regnsk. 1578—91.

²⁾ Regnsk. 1578—91.

³⁾ Regnsk. 1564—91.

⁴⁾ Regnsk. 1564—91.

F. Residentserne på Hjørnet af Store og Lille Kannikestræde beboedes af:

Klavs Lavritsen Skavbo.... 1579—1580,

Peder Ågesen..... 1580—1591.

Af Bygninger nævnes: Det høje, store Hus, det Hus mod Haven, det lille Hus og Bryggerset¹⁾).

Residentserne ud mod Frue Kirkegård — *G* og *H* — lå på den nuværende Metropolitanskoles Grund og havde et Areal af c. 5000 □ Alen. Begge Residentser havde Haver ud mod Kirkegården²⁾).

G. Residentserne på Hjørnet af Store Kannikestræde og Kirkegården beboedes af:

Hans Hemmingsen ..... 1574*—1576³⁾,

Klavs Lavritsen Skavbo ... 1580—1590,

Anders Krag..... 1591.

Stalden lå ud mod Store Kannikestræde. Stuehuset lå i Haven og havde Vinduer ud mod Kirkegården. I Havemuren var en Låge, gennem hvilken der var Genvej over Kirkegården til Studiegården⁴⁾).

Af Husrum nævnes: Det øverste og det nederste Kammer til Kirkegården, Studerekammeret, Stegerset og Drengeskammeret⁵⁾).

¹⁾ Regnsk. 1579—91.

²⁾ Regnsk. 1580—91, Regnsk. Uddrag S. 148.

³⁾ 1579 kaldes Gården endnu M. Hans's Residents.

⁴⁾ Regnsk. 1574—91.

⁵⁾ Regnsk. 1574—91.

H. Nabo-Residentser, »Juristens Gård hos Skolen«, beboedes af:

Albert Knoppert ..... 1564*—1576 ¹⁾,
 Klavs Theophilus ..... 1580—1587,
 Hans Olufsen Slingerup ... 1587—1590,
 Anders Christensen ..... 1590—1591*.

Fra Haven førte en Port og en Låge ud til Kirkegården. Af Bygninger nævnes: Stalden, Vedhammeren, Bryggerset, det store Hus og det lille Stenhus, som var forsynet med Udskud og vendte Gavlen til Kirkegården ²⁾).

Af Husrum forekommer: Forstuen, Stuen, Sengekammeret, Studerekammeret, Stenstuen, den øverste Stue, det store Kammer, det Kammer mod Haven og Spisekammeret ³⁾).

Ovennævnte 8 Residentser vare forhenværende Kaniegårde, som Christian den Tredie tilsikrede Universitetet ved Fundatsen af 1539 ⁴⁾). Deres samlede Grunde udgjorde over 30,000 □ Alen og vilde nu til Dags have haft en Værdi af c. en Million Kroner.

Foruden disse ovennævnte Gårde ejede Universitetet i Slutningen af det 16de Århundrede endnu de to efterfølgende Professor-Residentser:

I. Residentser i Studiestræde lå på Sydsiden af Gaden, vest for Kirstine Dr. Peter Plades Enkes Gård, øst for

¹⁾ 1591 kaldes Residentsern endnu Knopperts Gård.

²⁾ Regnsk. 1564—91.

³⁾ Regnsk. 1564—91.

⁴⁾ O. Nielsen: Kjøbh. Hist. og Besk. III D, S. 6—7.

St. Sebalds Alters Residents ¹⁾ og var den tredie Grund fra Nørregade ²⁾).

Af Beboere nævnes:

Rasmus Katholm ..... 1564—1566,
Anders Pedersen Kjøge ..... 1567—1578,
Jørgen Christoffersen Dybvad ... 1579—1586,
Hans Rasmussen Skomager ..... 1586—1591*.

Af Udhuse forekom: Bryggerset, Pilaten, Stalden og Kohuset. Ud til Gaden var en Lergård og en Port. Stuehuset lå mellem Gårdspladsen og Haven ³⁾).

Af Husrum nævnes kun: Stuen, Studerekammeret og Kammeret på Loftet ⁴⁾).

K. Pædagogii Residents lå på Hjørnet af Larslejstræde og det lille Stræde, som løb fra hint til St. Peders Kirkegård ⁵⁾). — Larslejstræde var aflukket; thi 1588 blev der sat Porte for begge Ender af det Stræde, »som løb fra M. Christiern ned til Volden« ⁶⁾). — Residentsen havde oprindelig ligget til St. Birgitte Alter; men 1543 gav Kongen den til sin Livlæge Dr. Cornelius v. Hamsfort, som 1544 overdrog Universitetet største Parten af den ved et Mageskifte, der 1548 blev bekræftet af Kongen ⁷⁾). I Regnskaberne omtales Residentsen kun som Bolig for en Professor og ikke som Pædagogium. Lectorium Pæ-

¹⁾ Regnsk. 1564 og 1584. Kjøbh. Dipl. I B, S. 527. IV B, S. 578. Rørdam: Kjøbh. Kirker og Klostre, S. 185, T. 213.

²⁾ Kjøbh. Dipl. I B, S. 527. Matrikel Regist. i Kjøbh. Pantebøger, gl. Nr. 62. nyt Nr. 56.

³⁾ Regnsk. 1564—91.

⁴⁾ Regnsk. 1564—91.

⁵⁾ Regnsk. 1580—91, Regnsk. Uddrag S. 151, Kjøb. Dipl. II B 378, III B 721.

⁶⁾ Regnsk. anf. År.

⁷⁾ Rørdam: Kjøb. Universit. Hist. IV D, 26 og 91.

dagogium var på Studiegården¹⁾, og »Studenterne, som boede i Pædagogiet« 1552, havde Husly i de omliggende Boder, hvis Gårdsplads var adskilt fra Residentsens Grund ved Plankeværk²⁾.

Blandt Beboerne nævnes:

Jens Skjelderup.....	1552,
Christen Mortensen Morsing	1552—1553,
Povl Madsen.....	1554—1557,
Rasmus Glad.....	1558,
Tyge Asmundsen.....	1559—1560,
Jakob Svendsen	1567—1574,
Peder Ågesen.....	1574—1580,
Desiderius Fos.....	1581—1582,
Hans Rasmussen Skomager	1582—1586,
Christen Michelsen	1586—1591*,
Jacob Hasenberg	1622,
Rasmus Brochmand.....	1631 ³⁾ .

Stuehuset adskilte Haven og Gårdspladsen. Ud til Gaden var en Lergård med en Port, samt Stalden og Bryggerset. Blandt de øvrige Udhuse nævnes: det Hus hos Bryggerset, Halvhuset og Secreterne⁴⁾.

Af Husrum forekom: Forstuen, Stuen, Sengekammeret, Skorstenskammeret (et Værelse med Kamin), Sommerstuen, den store Sal, Studerekammeret og Stegerset⁵⁾.

To Boder, som hørte til Pædagogii Residents, blev nedbrudte 1588 og atter opførte.

¹⁾ Matzen: Universitetets Retshistorie II D, T, S. 8—9.

²⁾ Rørdam: Kjøbh. Universit. Hist. I D, S. 620.

³⁾ Regnsk. anf. År.

⁴⁾ Regnsk. 1552—91.

⁵⁾ Regnsk. 1552—91.

I Jordebogen fra 1581 anføres, at Pædagogii Huset fordum var Bagernes Lavshus¹⁾.

Professor-Residentser før og efter 1581, samt Nabogrunde.

Ved Midten af det 16de Århundrede var det Kvarter — a^2 til a^5 —, som strakte sig fra Store Kannikestræde til Skidenstræde og fra Kødmandergade til det lille Stræde — a^1 — øst for Borchs Collegium, delt i 3 Grunde.

a¹⁻³. Den vestligste af disse — a^2 — ejede Rigets Kantsler Johan Friis til Hesselager. Han udvidede den 1540, da Universitetet overdrog ham en Grund — a^3 — næst østen op til hans Gård, $32\frac{5}{8}$ Alen til Store Kannikestræde og $5\frac{1}{4}$ Alen på Nordsiden²⁾, og 1567, da Magistraten tilskødede ham det lille Stræde — a^1 — vest for hans Gård³⁾.

a⁴. Den midterste Grund, som var 60 Alen til Store Kannikestræde og $64\frac{1}{2}$ Alen til Skidenstræde, tilhørte Rentemester Joachim Bech til Førslev. 1540 fik han Lejebrev på den af Universitetet, og 1543 fik han den til Ejendom ved Mageskifte⁴⁾.

a⁵. Den østligste Grund, som var omtrent Halvparten af den nuværende Regents, beboedes 1552 af to

¹⁾ Kjøbh. Dipl. I B, S. 508.

²⁾ Consistoriums Copiebog 1538—1602, S. 16.

³⁾ Kjøbh. Dipl. I B, 313.

⁴⁾ Rørdam: Kjøbh. Universit. Hist. I B, S. 123 og 124.

Universitets-Professorer: Bugenhagens Søstersøn, Johan Lübbecke, og Hans Albretsen, som senere blev Biskop i Sjællands Stift ¹⁾).

Til denne Gård knytter sig nogle af Universitetets ældste Minder: thi her boede Kanniken Dr. Peder Albretsen, som 1478 blev udsendt af Christian den Første for at antage Lærere til det påtænkte Universitet og 1479 ved sammes Indvielse blev udnævnt til dets Vicekantsler. 1511 købte han Gården af Byen; men allerede 1496 svarede han Jordskyld af den; altså har han beboet den i en længere Årrække ²⁾, og der er således Sandsynlighed for, at Gotfred af Ghemen, som var til Huse hos ham, har trykt sine første Bøger her ³⁾. — 1512 skænkede Peder Albretsen Gården til St. Peders Alter i Frue Kirkes Højkor. Efter Reformationen fik hans Arvinger den tilbage, og en af disse, Jørgen Jensen Ulfeldt til Hjelmsholt, skødede den 1541 til Universitetet ⁴⁾, som i Årene 1543 til 1545 byggede en Del på Grunden ⁵⁾.

I Begyndelsen af det 17de Århundrede vare alle disse Grunde — a^1 til a^5 — samlede på én Hånd og udgjorde Kantsleren Christian Friis til Borreby's Residents. Denne havde et Fladerum af omtrent 11,000 □ Alen, der nu til Dags vilde have en Værdi af c. 350,000 Kroner;

---

¹⁾ Regnsk. anf. Ar.

²⁾ Om han først har haft Gården til Leje, eller om han har solgt den og købt den tilbage, eller han, som Rørdam mener, oprindelig kun har haft en Part af den, er der ingen Oplysninger om.

³⁾ Rørdam: Kjøbh. Kirker og Klostre 138 og 139.

⁴⁾ Rørdam: Kjøbh. Universit. Hist. I B, S. 123.

⁵⁾ Regnsk. anf. År.

men 1618 — da Regentsen skulde indrettes — købte Universitetet Grunden med alle de fortrinlige Bygninger, der stod på den, for 9000 Rdl.¹⁾.

Universitets-Regnskaberne vise, at den almindelige Forestilling om Regentsbygningerne²⁾ er urigtig. Derimod bestyrke de Vidnesbyrdene hos ældre Forfattere: P. Resen, Holberg, Jonge, Pontoppidan og Nyerup³⁾, at her var fordem en kongelig Stald; men 1618 hørte denne Stald med til Kantslerens Gård⁴⁾, og Forholdene må derfor forstås i Overensstemmelse med Pontoppidan: »Vormahls die Wohnung des Cantzlers Chr. Friis, in den älteren Zeiten aber ein königl. Stall.«

Kantslerens Våningshus lå ikke — som Reinhardt formoder — der, hvor Regentsen nu er, men på den vestlige Del af hans Grund og stødte op til det nuværende Borchs Collegium; thi i Skødet fra 1618 siges der, at Sovekammeret var på den lille Flig, som skød sig ind på de Højlærdes Grund, og i Consistoriums Acter for 1623⁵⁾ omtales to Kamre i Dr. Oluf Worms Residents, som stødte op til Kantslerens Stenhus. Desuden kan der næppe være Tvivl om, at det er den samme Hovedbygning, hvis Vinduer vendte ud til ovennævnte Residents, som omtales i Documenterne fra 1661⁶⁾.

I Følge Universitets-Regnskaberne optoges den Del

1) Birket Smith i Danske Saml. VI. S. 131 o. flg.

2) Reinhardt: Communitetet og Regentsen.

3) P. Resens håndskrevne Atlas Danicus. kgl. Bibl. Uldalske Saml. 186, fol. I, S. 362, Holberg: Danm. og Norg. Beskriv., S. 190, Jonge: Kjøbh. Beskr., S. 312, Pontoppidans Ann. eccl. Dan. III, S. 713, Nyerup: Efterr. om Regents. S. 5.

4) Danske Saml. VI, S. 131.

5) Werlauff: Kjøbh. Universit. Bygn. Hist., S. 29—30.

6) Kjøbh. Dipl. III B, 855 og 872.

af Kantslerens Grund, som blev taget til Regentsen, af Haven og nogle Udhuse. Hovedtrækkene fra den første Indretning ere endnu bevarede i den østlige Del af Længen ud mod Kannikestræde, som før var Kantslerens Stald og Bryggers. Mod Vest stødte denne op til Cort Axelsens Residents, som lå med Gavlen til Gaden, dannede den fjerde Længe i Regentgården og var opført c. 1619¹⁾.

Man må dog ikke slutte fra Regents-Bygningernes Oprindelse til deres Udseende; thi som det ses af en Håndtegnning, der tilhører Hr. Capitajn Agerholm, og af Fugleperspectiverne hos Wolf og Resen²⁾, var Regentsens Ydre langt mere tiltalende før Ildebranden 1728 end nu til Dags, og de smukke Portaler, de snirklede Gavle, de mange pyntelige Kviste, Trappetårnet og det lille gothiske Stenhus i Gården, samt Havepladsen og Lindetræerne³⁾ have givet den et hyggeligt, venligt og malerisk Præg⁴⁾.

Den Del af Kantslerens Gård, som ikke blev indrettet til Bolig for Studenterne, — Pl. II 1 og 2 — blev anvendt til 2 Professor-Residentser⁵⁾.

1) Regnsk. anf. År. Rørdam: Kjøbh. Universit. Hist. IV D, 515.

2) Wolf: Diarium S. 616 og Resens Inscriptionis Hafniensis S. 198. Alle tre Afbildninger ere vel en Del fortegnede, men dog ikke i højere Grad, end at de i Forbindelse med Regnskaberne give et godt Billede af Gården.

3) Fragmenta ad descriptionem historiamque Hafniæ. Kall'ske Saml., 39 fol., S. 34.

4) Den hos Reinhardt S. 39 omtalte Portbygning, kan ikke have været i Regentsen, hvis Port ligesom nu til Dags var i Længen mod Kannikestræde. Forudsætter man derimod, at Porthuset var i den vestlige Del af Kantslerens Residents, bliver der Overensstemmelse mellem Bygnings-Regnskaberne, Consistoriums Acter af 29. Marts 1623 og Skødet af 1661. Kjøbh. Dipl. III D 872.

5) Rørdam: Kjøbh. Universit. Hist. III D, S. 321.

I Følge Stadfæstelsen af Universitetets Skøde til Grev Rantzau af 1661 ¹⁾) havde den ene af disse, den vestligste — Pl. II 1 — 46 Alen Façade til Store Kannikestræde og 45 Alen til Skidenstræde, og i Følge Frederik den Tredies Befaling af 28. Februar 1656, Professorernes Ansøgning af 21. Januar 1661 ²⁾) og Kongens Breve af 13. Februar, 26. Marts og 4. Maj samme År ³⁾) var det denne samme Residents, som 1623 var solgt til Universitetets Kantsler Christian Friis til Kragerup og 1656 atter købt af Universitetet.

Den anden Residents — Pl. II 2 — lå imellem den foregående og Studenternes Bolig; den har haft c. 30 Alen Façade til Store Kannikestræde og c. 20 Alen til Skidenstræde og har omtrent svaret til den nuværende Præstegård, som er Nabogård til Regentens. I Følge Udtrykkene i Actstykkerne fra Midten af det 17de Århundrede blev denne Residents betragtet som en Del af Regentens, og det var Strimler af dens Grund, som blev solgt til Nabo-Residentsen, medens den egentlige Regentsgård forblev ubeskåret ⁴⁾).

1) Kjøbh. Dipl. III D, 872.

2) Badens Universitetsjournal 1797 S. 111 og 112.

3) Universitetets Archiv. Pakken 153.

4) Til den første af disse to Residentser — Pl. II 1 — hørte altså Christian Friis til Borreby's Våningshus — se S. 81 —, og den kunde derfor strax tages i Brug 1619. Den anden Residents blev kort efter forsynet med det ovenfor omtalte ny Våningshus, som lå med Gavlen til Gaden og dannede den fjerde Længe i Regentsgården. — Når Rørdam — Kjøbh. Universit. Hist. IV D 515 — sætter Udtalelserne i Consistorium 23. December 1618 i Forbindelse med Fortingningen om Opførelsen af den sidstnævnte Bygning, da er det sikkert en Misforståelse; thi dels tyde Udtrykkene i Consistoriets Acter — «D. D. Cunradus var begjærendis, at efterdi han skal flytte ind i Cancellers Gaard nu til Paaske, at samme Residents maa be-

Iøvrigt er der Materiale i Universitetets Archiv til Forståelse af selve Regents-Bygningens Indretning; men denne ligger udenfor nærværende Opgaves Område.

Mellem Store Kannikestræde og Skindergade, Kødmangergade og Professor-Residentserne lå 3 Gårde:

b. Den østligste tilhørte Rentemester Joachim Beck til Førslev og nævnes ofte i Universitets-Regnskaberne fra Midten af det 16de Århundrede.

c. Nabo-Gården forlenede Christian den Tredie 1541 til M. Mikkell von Hirstiges Enke. 1557 købte Kongen Gården af hende for 200 Daler¹⁾, og 1558 overdrog han den til sin Hofprædikant M. Povl Noviomagus²⁾.

d. Den vestligste Gård — nuværende Ehlers Collegium — overdrog Kannik Peder Hansen 1540 til

---

redes med Bygning til hans Nødtørft, og at Ædiles maa forestaa Bygningen. Hannem blev tilsagt, at Gaarden skal hjælpes, dog med M. D. Cancellarii Samtykke — ikke på en Nybygning, men på en Reparation, og dels er det i og for sig usandsynligt — særlig overfor Datidens Arbejds måde —, at man efter den 23. December 1618 kunde opføre en ny anseelig Bygning, som kunde tages i Brug til Påske 1619. Forholdet må sikkert forstås således, at Dr. Cort Axelsen først flyttede ind i Kantsler Christian Friis til Borreby's Våningshus — Pl. II 1. —, som han senere ombyttede med den ny Residents — Pl. II 2. —, hvor han boede — i Følge Universitets Regnskaberne —, da den gamle Residents 1623 blev solgt til Christian Friis. Dette stemmer også overens med Udtrykkene i Skødet af 1623, hvor der siges, at Kantsleren fik den Gård, Dr. Cort Axelsen »seenisten j bode«, og at det Hus, som Christian Friis til Borreby brugte til Sengekammer, fulgte ikke med i Købet, da det havde været lagt til Dr. Worms Residents »siden doctor Cortt kom j den anden voning att bo«.

1) Rentemester Røgnsk.

2) O. Nielsen: Kjøbh. Hist. og Besk. III D, S. 9.

Christiern Torkelsen Morsing¹⁾, som 1543 overdrog den til Peder Parvus²⁾, og medens han beboede den, byggede Universitetet en Del på Gården. 1583³⁾ og 1591⁴⁾ boede Dr. Peder Sørensen her.

---

e. Vest for Lille Kannikestræde lå Kapitlets Boder⁵⁾.

f. Vest for disse lå en Residents, som 1574 og 1590 beboedes af Kongl. Råd Lic. jur. Caspar Paslich⁶⁾, og det er sikkert den samme Gård, som i sin Tid beboedes af Christian den Andens Lærer Jørgen Hintze, som 1537 havde overdraget den til Oluf Rosenkrands til Vallø⁷⁾.

g. Vest for denne Gård lå en Residents med Facade mod Skindergade, som 1563 beboedes af Universitets-Professor Hans Mønster⁸⁾.

h. Vest for denne Residents, næst op til Risten ved Skolen lå en Gård, som Universitetet overdrog til Niels Mortensen 1544⁹⁾.

i. På den modsatte Side af ovennævnte Kirkerist lå Frue Skole. c. 1539 flyttedes den til ovennævnte Gård, hvor den var indtil 1807¹⁰⁾.

---

1) Rørdam: Kjøbh. Universit. Hist. IV D, 9.

2) Ny kirkehist. Sml. II, S. 249—50.

3) Rørdam: Kjøbh. Universit. Hist. IV D, 228.

4) Universit. Regnsk.

5) Kjøbh. Dipl. II B, S. 251 og I B, S. 362.

6) Universit. Regnsk. anf. År.

7) Kjøbh. Dipl. II B, S. 251.

8) Universit. Regnsk. 1564.

9) Kjøbh. Dipl. II B, 311.

10) O. Nielsen: Kjøbh. i Middelalderen, S. 271—73. Se iøvrigt Rørdam: Kjøbh. Kirker og Klostre, S. 82—87.

k. Gården på det sydlige Hjørne af Studiestræde og Nørregade kaldes i Jordebogen fra 1581: Den Gård på Hjørnet, »som fordem Peder Samsing udi boede«¹⁾.

l. Nabo-Gården beboedes 1560²⁾ og 1581³⁾ af Kirstine Dr. Peder Plades Efterleverske og stødte op til Professor-Residenten i Studiestræde⁴⁾.

m. På den modsatte Side af ovennævnte Residents lå St. Sebalds Alters Residents, som 1558⁵⁾ og 1564⁶⁾ var overdraget Stiftslensmanden i Lund Stig Pors.

n. Bispegården⁷⁾.

o. Vest for Bispegården lå 2 Boder, som Universitetet købte 1625 af M. Hans Staphensen, og som gentagne Gange, 1596, 1599 og 1604 havde skiftet Ejere⁸⁾.

p. Nabo-Gården, som lå vest for ovennævnte Boder, ejedes 1581⁹⁾ og 1596¹⁰⁾ af M. Hans Guldsmed, som 1599 havde solgt den til Universitetets Conservator Christian Holk til Højgård¹¹⁾.

q. Nord for de tre sidstnævnte Grunde, ud mod St. Pederstræde lå en Gård, som Universitetet købte

1) Kjøbh. Dipl. I B, S. 527.

2) I Følge Regnsk. betalte Universitetet 1561 Leje af Gården til Hr. Hans Henrik i Roskilde. — I Følge Rentem. Regnsk. for 1570 betalte F. II — anførte År — 8 Års Husleje til »Prædicanterne« — 12 Dlr. årlig — for den Gård i Studiestræde, ovennævnte Enke iboede.

3) Kjøbh. Dipl. I B, S. 527.

4) Universit. Regnsk. 1564.

5) Rørdam: Kjøbh. Kirker og Klostre, S. 185 og T. 148.

6) Regnsk. anf. År.

7) Se Matzen: Universit. Retshist. II B. T. S. 4.

8) Skøder i Universit. Archiv, Pakken 153, og Rørdam: Kjøbh. Universit. Hist. IV B, 334.

9) Kjøbh. Dipl. I B, S. 508.

10) Skøde på Nabo-Grunden i Universit. Archiv, Pakke 153.

11) Skøde på Nabo-Gården i Universit. Archiv, Pakke 153.

1625 af ovennævnte M. Hans Staphensen¹⁾ og indrettede til tvende Professor-Residentser²⁾. Grunden havde skiftet Ejere 1582 og 1599³⁾.

Øst og vest for ovennævnte Gård lå i Følge Jordebogen af 1581⁴⁾ følgende Grunde:

r. Borgmester Markus Hes's Boder.

s. Helligtrekongers Alters Residents, som 1438 var skænket til Frue Kirke af Borgmester Jens Widders Enke⁵⁾.

t. Hans Ravns Gård på Hjørnet af St. Pedersstræde og Nørregade.

u. Nogle Boder, som ofte skiftede Ejere.

v. St. Christoffers Alters Residents, der, såvidt det kan skønnes af Universitets-Regnskaberne, var den Residents i St. Pedersstræde, som i en Årrække beboedes af Universitetets Foged. Derimod lader det sig ikke afgøre, om det var denne eller en nærliggende Residents, som i sin Tid blev lejet af Hr. Gotskalk Kannik i Roskilde og Hr. Bertel Vicar i Dalby, som vare fælles om den. Denne Residents benyttedes som Professorbolig og beboedes 1552 af Marcus Jordan og 1553—56 af Rasmus Glad⁶⁾.

Vest for St. Christoffers Alters Residents lå i ubrudt Række: De hellige fem Vunders Residents, Jacob Nielsens ny Boder og St. Jørgens Alters Residents, som var Hjørnegården til Lille Larsbjørnstræde.

¹⁾ Rørdam: Kjøbh. Universit. Hist. IV D, 334.

²⁾ Inventarium og Brev af 1625. Universit. Archiv, Pakke 153.

³⁾ Rørdam: Kjøbh. Universit. Hist. IV D, 334.

⁴⁾ Kjøbh. Dipl. I B, 362.

⁵⁾ Rørdam: Kjøbh. Kirker og Klostre, S. 164.

⁶⁾ Universit. Regnsk.

x. På den nordlige Side af St. Pederstræde lå 1565 to Kirkeboder ¹⁾, som 1655 kaldes Vor Frue Kirkehus ²⁾).

y. Gården på Hjørnet af Larslejstræde, mellem St. Pedersstræde og Pædagogiistræde fik Frederik den Anden 1565 ved Mageskifte med Mogens Godske ³⁾. 1655 gav Frederik den Tredie Gården til den tyske Kirke ⁴⁾).

Den nuværende Universitets-Firkant.

z¹—z⁵. Den Plads, som Christian den Tredie skænkede Universitetet ved Fundatsen af 1539, vendte ud til Frue Kirkegård, Nørregade og Skidenstræde og var temmelig uregelmæssig. Den nordligste Del af samme — z¹ — »en stor part aff Vniuersitatis haue« — blev ved Mageskifte 1551 overdraget til Hans Barnekov ⁵⁾, der opførte en Gård på Grunden, som Universitetet købte tilbage 1603 ⁶⁾. Den tilstødende Grund — z² — var oprindelig en Professor-Residents ⁷⁾, men blev 1572 overdraget til Oekonomen ved Communitetet ⁸⁾. Den sydligste Del — z³—z⁵ — udgjorde den egentlige Studiegård, af hvilken en smal Strimmel imod Vest — z³ — stykkevis blev overdraget til Communitetet 1567, 1623

---

¹⁾ Kjøbh. Dipl. II B, 378.

²⁾ Kjøbh. Dipl. III B, 721.

³⁾ Kjøbh. Dipl. II B, 378.

⁴⁾ Kjøbh. Dipl. III B, 721.

⁵⁾ Rørdam: Kjøbh. Universit. Hist. IV B, 33 (S. 54).

⁶⁾ Danske Sml. VI, S. 125.

⁷⁾ Universit. Fundats 1539.

⁸⁾ Ny kirkehist. Saml. I, S. 52—53.

og 1629 ¹⁾. I Året 1600 blev den østlige Del af Universitetets Grund — z⁵ — indrettet til en Professorresidents, som blev overdraget Jon Jokobsen Venusinus ²⁾, og Studiegårdens Grund var altså indskrænket til den Del, der er betegnet z⁴ ³⁾.

æ. Nord og øst for Universitetet lå en Grund, der var 110 Alen lang og 50 Alen bred og vendte ud til Skidenstræde og Lille Fiolstræde. Denne havde Christian den Tredie »givet og funderet til alle de tre Kirker i Kjøbenhavn, at derpå skulde bygges tre Våninger til Præsteenker, når nogen Sognepræst der sammesteds døde og afgik«. Samme Grund, som aldrig var bleven bebygget, skænkede Christian den Fjerde ved Gavebrev af 2. August 1600 til Universitetet, til en Have, hvori der skulde »ympes og plantes sønderlig Simplicia« ⁴⁾.

ø. Øst for den gamle Bispegård lå Cantorgården, som Christian den Tredie overdrog til Sognepræsten og 2 Capellaner ved Vor Frue Kirke ⁵⁾.

¹⁾ Matzen: Universit. Retshist. II B. T, S. 10—11. Werlauff: Kjøbh. Universit. Bygn. Hist., S. 28.

²⁾ Rørdam: Kjøbh. Universit. Hist. III D, S. 129.

³⁾ Bygningerne i Studiegården ere beskrevne i Matzens Universit. Retshist. II B, T, S. 6—18.

⁴⁾ Kjøbh. Vidensk. Selsk. Skrifter, ældste Række, X, S 464—65.

⁵⁾ Om disse Residentser se O. Nielsen: Kjøbh. Hist. og Besk. III D, S. 7—8 og 17—21.

Techniske Udtryk og gammeldags Ord*).

- Astrag**, Gulvfiser. (Sml. Molbechs Gloss.).
- Bislæg**, åben Forstue foran Gadedøren, dannet af et Tag, som hviler på Stolper. (Benævn. endnu i Brug. Sml. Molbechs Gloss.).
- Borgmestersten**, en Række brede Sten langs Midten af Gaden. (Benævn. endnu i Brug. Sml. Moths Ordb.).
- Buer**, **Vinduesbuer**, Vinduesrammer. (Betydn. fremgår af Universit. Regnsk.).
- Bulhus**, Bjælkehus, hvis Vægge dannes af vandrette Tømmerstokke. (Moths Ordb.).
- Bulværk**, Plankeværk. (Vidensk. Selsk. Ordb.).
- Deller**, **Deler**, Planker. (Molbechs Gloss.).
- drage Væggen**, udstyre den med løse Tapeter. (Sml. Molbechs Gloss.).
- Flagsten**, Tagsten. (Betydn. fremgår af Universit. Regnsk.).
- Gemak**, Retirade. (Betydn. fremgår af Universit. Regnsk.).
- Glindings Tapeter**, Lærreds Tapeter, broderede med broget Garn. (Moths Ordb.).
- Glød-Sax**, Sax og Tang, hvormed Tobaksrygere toge Gløder af Ildpotten. (Benævn. endnu i Brug i Vendsyssel).
- Halvhus**, Hus med Halvtag. (Betydn. fremgår af Universit. Regnsk.).
- Hammer**, vandret Tømmerværk, som forbinder Stolperne foroven i Bindingsværk og Bulværk. (Benævn. endnu i Brug. Vidensk. Selsk. Ordb.).
- Hemmelighed**, **Hemmelhus**, **Hemmelig-Mag**, Retirade. (Molb. Gloss.).
- Hilde**, at forsyne Tavlene i Vægge, som skulde klines, med Stived. (Betydn. fremgår af Universit. Regnsk. Sml. Hild, Lofte af Stænger eller Rafter. Molbechs Dial. Lex.).

*) De gammeldags Ord ere gengivne i den Form, hvori de forekomme i Regnskaberne. Forklaringerne skulle kun tjene til Forståelse af Udtrykkene, da sproglige Undersøgelser ligge udenfor Forfatterens Område.

- Ildpotte**, Metal Potte, hvori man satte Gløder på Bordet til Brug for Tobaksrygere. (Benævn. endnu i Brug i Vendsyssel).
- Junge**, Spand. (Molbechs Gloss.).
- Kindsten**, Borgmestersten. (Moths Ordb.).
- Kirkekar**, Kar på Slædegænger, benyttes i Ildebrands Tilfælde. (Benævn. endnu i Brug).
- Kirkerist**, Jernrist, der ligger som Bro over Graven, der spærrer for Døråbningen i Kirkegårdsmuren. (Benævn. endnu i Brug. Sml. Moths Ordb.).
- Krybe-Krage**, Lægte med Trin på begge Sider, som Tyve brugte at krybe op ad. (Moths Ordb.).
- Krævehus**, Retirade. (Moths Ordb.).
- Lergård**, Hegn, som dannes af Bindingsværk. (Betydn. fremgår af Universit. Regnsk.).
- Lerkliker**, **Lerslåer**, **Lermand**, Arbejder, som kliner Vægge m. m. (Betydn. fremgår af Universit. Regnsk. Sml. Vidensk. Selsk. Ordb.).
- Lillehus**, Retirade. (Vidensk. Selsk. Ordb.).
- Løsholter**, vandret Tømmerværk, som forbinder Stolperne i Bindingsværk. (Benævn. endnu i Brug. Sml. Vidensk. Selsk. Ordb.).
- Nålestol**, Udsalgssted på åben Gade uden Skur eller Telt, således som det nu til Dags findes på Vandkunsten. (Benævn. endnu i Brug. Joh. Stenstrup: Kong Valdemars Jordebog).
- Pilat**, Retirade. (Betydn. fremgår af Universit. Regnsk. Sml. Daniel Sanders tyske Ordb.).
- Pligskar**, **Plidskar**, Håndlanger. (Molb. Dial. Lex.).
- Privet**, Retirade. (Vidensk. Selsk. Ordb.).
- Secret**, Retirade. (Vidensk. Selsk. Ordb.).
- Skyde igen**, styrte sammen, Udtrykket brugt om Brønde. (Vidensk. Selsk. Ordb.).
- Skænekalk**, **Skælkalk**, Kalk til at skælnede med. (Molbechs Ordb.).
- Skælnede**, **skælnede**, tætte Taget med Kalk. Redskabet, hvormed dette Arbejde udføres, kaldes endnu en Skæl-Ske. (Betydn. fremgår af Univers. Regnsk. Sml. Vidensk. Selsk. Ordb.).
- Sprinkel**, **Sprinkelværk**, Gitterværk, Tralværk. (Molbechs Gloss.).
- Spærjærn**, tynde Jærnstænger, der sidde tværs over Blyvinduer og støttestropperne. (Betydn. fremgår af Universit. Regnsk.).
- stene Huset**, lægge Grundsten. (Moths Ordb.).
- Stived**, **Stigved**, korte Rafter, Knippebrænde, brugt til Tremmestænger i Tavlene i klinede Vægge. (Betydn. fremgår af Universit. Regnsk.).
- Svinegel**, Svinesti. (Vidensk. Selsk. Ordb.).
- Tinge**, **fortinge**, underhandle, accordere. (Molbechs Ordb.).
- Udskud**, Halvhus, hvis Tag danner en Forlængelse af en anden Bygning. — Findes hyppigt ved gamle Købstadhuuse, som have to

Stokværk mod Gaden og et mod Gården. Udskedet, som altså er opført langs med Hovedbygningens Gård-Façade, indeholder ofte en særlig Række Værelser, og som Følge heraf komme de Værelser, som oprindeligt vendte ud mod Gården, til at danne en Række mørke Værelser midt i Huset. (Benævn. endnu i Brug. Sml. Moths Ordb.).

Vedhammer, Vedkast, Vedskjul, Brændehus. (Molbechs Ordb.).

Vindovn, Ovn med Dør, Modsætning til Bilægger. (Benævn. endnu i Brug i Jylland. Molbechs Ordb.).

Vindues-Buer, se Buer.

Vindues-Maller, Bøjler, hvormed Håspær ere fastgjorte. (Benævn. endnu i Brug).

Vingsten, Tagsten. (Molbechs Gloss.).

Text til Kortet.

Pl. I.

Professor-Residentser 1581*).

- A. Jakob Madsens Residents.
- B. Anders Lavritsens Residents.
- C. Jan Sasgers's Residents.
- D. Anders Lemvigs Residents.
- E. Klavs Hammers Residents.
- F. Peder Ågesens Residents.
- G. Klavs Lavritsen Skavbos Residents.
- H. Klavs Theophili Residents.
- I. Jørgen Christoffersen Dybvads Residents.
- K. Desiderius Fos's Residents.

Professor-Residentser før og efter 1581 samt Nabo-Grunde.

- a¹—a⁵. Friisernes Gård.
- b. Rentemester Joachim Becks Gård.
- c. Hofprædikant Povl Noviomagi Gård.
- d. Dr. Peder Sørensens Gård.
- e. Boder.
- f. Kongl. Råd Lic. jur. Caspar Paslichs Gård.
- g. Professor Hans Mønsters Gård.
- h. Niels Mortensens Gård.
- i. Frue Latinskole.
- k. Peder Samsings Gård.
- l. Peder Plades Enkes Gård.

*) Året 1581 er valgt, fordi en Del Oplysninger om Nabo-Grundene ere hentede fra Kjøbenhavns Jordebog for dette År. — Grænse-Linjen mellem Residentserne G og H er ved en Fejl, som ikke kunde rettes, given med en dobbelt Linje.

- m. St. Sebalds Alters Residents.
- n. Bispegården.
- o. Boder.
- p. M. Hans Guldsmeds Gård.
- q. Boder.
- r. Borgmester Markus Hes's Ejendom.
- s. Helligtrekongers Alters Residents.
- t. Hans Ravns Gård.
- u. Boder.
- v. St. Christoffers Alters Residents.
- x. Boder.
- y. Mogens Godskes Gård.

Den nuværende Universitets-Firkant.

- z¹. Hans Barnekovs Gård.
  - z². Oekonomens Residents.
  - z³. Communitetet.
  - z⁴. } Studiegården.
  - z⁵. }
- (z⁵ blev Professor-Residents År 1600.)
- æ. Præsteenernes Grund.
  - ø. Bolig for Sognepræsten og Capellanerne ved Vor Frue Kirke.

Pl. II.

Regentsens Grund 1661.

- 1. } Professor-Residents.
- 2. }
- 3. Studenternes Bolig. (Nuværende Regents).

RETTELSER.

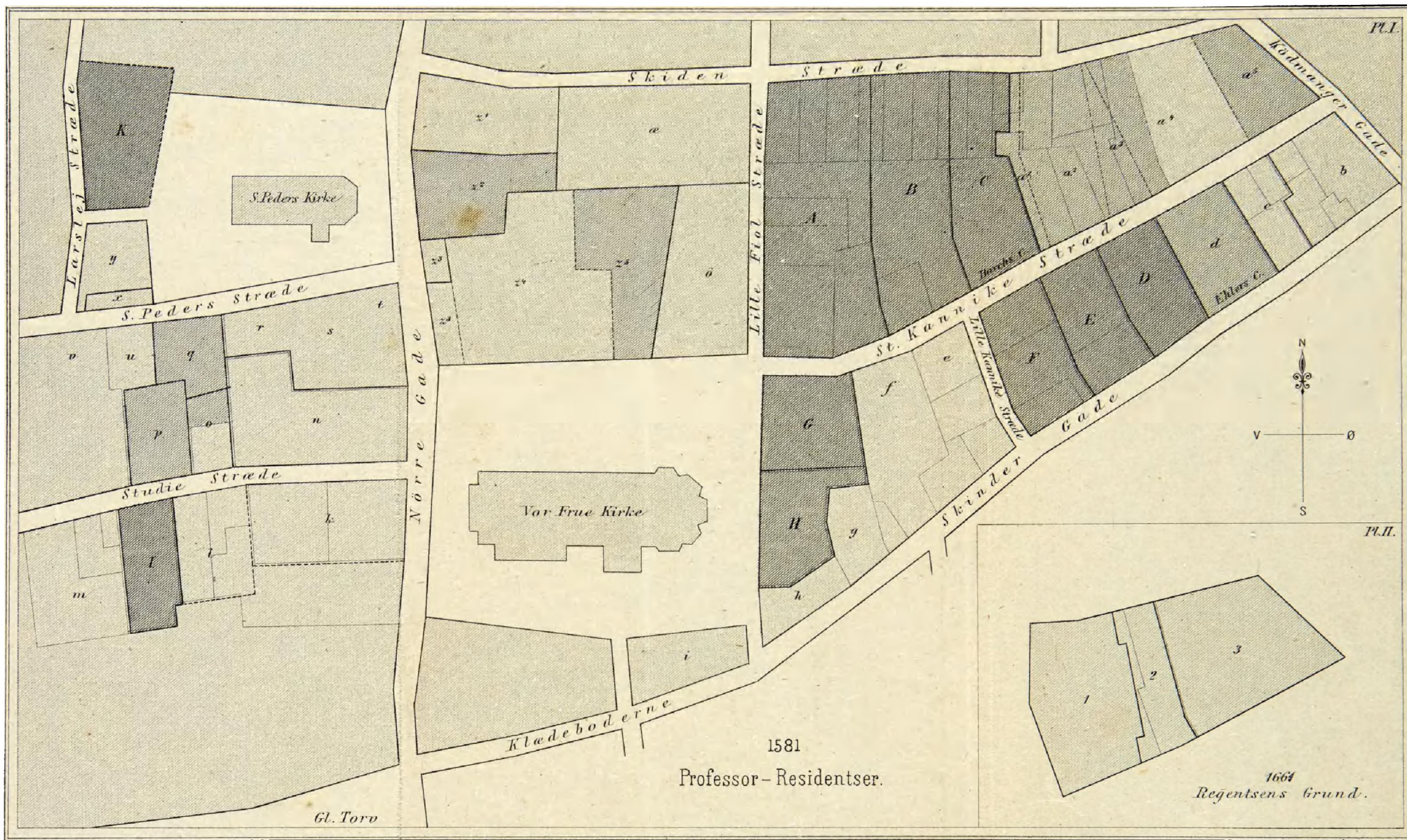

S. 56, L. 14 står »forlader« i Steden for »havde forladt«.

Enkelte andre Trykfejl, som ere indløbne, ville næppe give Anledning til Misforståelse.

Professor-Residentser 1581.
 Professor-Residentser før og efter 1581.
 Nabo-Grunde.
De tykke Grænse-Linjer angivne Fortidens Grunde; de fine antyde Nutidens.

